



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Involuntary Bodily Actions: Een typologisch onderzoek naar de lexicale en syntactische constructies

Maanen, G.J. van

Citation

Maanen, G. J. van. (2015). *Involuntary Bodily Actions: Een typologisch onderzoek naar de lexicale en syntactische constructies*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43685>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Involuntary bodily actions

Een typologisch onderzoek naar de lexicale en syntactische constructies

Bachelorscriptie Taalwetenschap

Geanne van Maanen

Universiteit Leiden

Juni 2015

Prof. Dr. M.P.G.M. Mous

Dr. F. K. Ameka

Deze scriptie markeert het einde van mijn bachelorstudie Taalwetenschap aan de Universiteit van Leiden. Het was een leuke en goede, maar vooral ook verrijkende periode in allerlei opzichten. Voor deze scriptie wil ik Prof. Dr. Maarten Mous hartelijk bedanken voor zijn goede adviezen, de gesprekken en zijn verdere hulp en Dr. F. K. Ameka voor zijn rol als tweede lezer . Ook wil ik Dr. Victoria Nyst bedanken die de aanzet gaf tot dit onderwerp en het beginnen van deze scriptie. Daarnaast wil ik Dr. Matthias Urban bedanken voor het helpen zoeken naar een goed sample voor het onderzoek van deze scriptie. In het bijzonder wil ik ook Adama Fall-Djigo bedanken voor haar hulp en informatie tijdens de elicitiesessies voor het Wolof. Zij was een onmisbare hulp. Als laatste bedank ik mijn vrienden en familie voor de steun die zij me gaven in deze vooral drukke periode van het afmaken van mijn bachelor.

Inhoud

1. Inleiding	5
1.1 <i>Involuntary bodily actions</i>	5
1.2 Lexicale typologie	6
1.3 Methodologie en beperkingen	8
2. Resultaten	9
2.1 Bwe Karen	9
2.1.1 Lexicale uitdrukking en constructie	9
2.1.2 Syntactische constructie	10
2.2 Duits	11
2.2.1 Lexicale uitdrukking en constructie	11
2.2.2 Syntactische constructie	13
2.3 Engels	15
2.3.1 Lexicale uitdrukking en constructie	15
2.3.2 Syntactische constructie	16
2.4 Kiliwa	19
2.4.1 Lexicale uitdrukking en constructie	19
2.4.2 Syntactische constructie	20
2.5 Nederlands	21
2.5.1 Lexicale uitdrukking en constructie	22
2.5.2 Syntactische constructie	24
2.6 Oneida	26
2.6.1 Lexicale uitdrukking en constructie	26
2.6.2 Syntactische constructie	27
2.7 Trio	29
2.7.1 Lexicale uitdrukking en constructie	29
2.7.2 Syntactische constructie	30
2.8 Wolof	32
2.8.1 Lexicale uitdrukking en constructie	33
2.8.2 Syntactische constructie	34
2.9 Yupik	37
2.9.1 Lexicale uitdrukking en constructie	37
2.9.2 Syntactische constructie	38
3. Vergelijking	40
3.1 Lexicale vergelijking	40

3.1.1	Woordsoort	40
3.1.2	Lexicale distincties naar de oorzaak van de <i>involuntary bodily actions</i>	43
3.1.3	Klanknabootsende woorden	44
3.1.4	Intensiteit en sterkte van de actie	46
3.1.5	Trillen en kippenvel hebben	48
3.2	Syntactische vergelijking	52
3.2.1	Persoon X_v en controle	53
3.2.2	Lichaamsdeel X_v	55
3.2.3	Persoon $V X_n$	57
3.2.4	Verskillende constructies voor jeuken	60
4.	Conclusie	62
5.	Bibliografie	64

Appendix: Overzicht lexicale en grammaticale uitdrukking involuntary bodily actions in de talen van het sample

1. Inleiding

1.1 *Involuntary bodily actions*

Deze scriptie bestaat uit een onderzoek naar het uitdrukken van verschillende *involuntary bodily actions* in een sample van negen talen. Ik heb bij al deze talen gekeken naar de lexicale en de grammaticale uitdrukking van de *involuntary bodily actions*. Aan de hand van vier vragen is onderzocht hoe deze acties worden uitgedrukt. Ik heb gekeken welke woorden de verschillende talen gebruiken voor de *involuntary bodily actions* en hoe deze acties worden gelexicaliseerd. Verder heb ik gekeken naar welke constructies de verschillende talen gebruiken om *involuntary bodily actions* uit te drukken en wat de verschillen in deze patronen in verschillende talen zeggen. Ook heb ik geprobeerd om aan de hand van verschillende syntactische constructies te bepalen of er controle is door de ‘persoon’ over de actie. Als laatste heb ik gekeken of er een correlatie is tussen de constructies waarin de *involuntary bodily actions* worden uitgedrukt en hun lexicale betekenis.

Bij het onderzoek naar de *involuntary bodily actions* is door middel van een definitie een afbakening geprobeerd te maken van het gebied. De term *involuntary bodily action* doelt in deze scriptie op het volgende: het is een actie die door de verschillende systemen in het menselijk lichaam (onder deze systemen vallen onder andere het ademhalingsstelsel, het cardiovasculaire stelsel, de zenuwen en het spierstelsel) wordt uitgevoerd en die een puur lichamelijke oorzaak heeft of lichamelijke reactie is op een externe oorzaak. Lichamenlijk betekent hier het stoffelijke lichaam betreffend. Deze actie kan in beginsel niet gecontroleerd worden uitgevoerd door de persoon die deze actie ondergaat. In die zin is het een onvrijwillige actie van het lichaam die een persoon overkomt. Deze actie kan normaliter niet worden tegengehouden door de persoon die de actie ondergaat. Er moet nog worden opgemerkt dat enkele van deze acties wel gecontroleerd kunnen worden uitgevoerd in bepaalde omstandigheden.

Een voorbeeld is de actie niezen. Dit is een actie die door het menselijke lichaam wordt uitgevoerd. Niezen is een krachtige uitademing door de neus en wordt uitgevoerd door het ademhalingsstelsel. Deze actie heeft een lichamelijke oorzaak. Doordat de neus geprikkeld is door ofwel interne ofwel externe oorzaken gaan mensen niezen. Bijvoorbeeld door een allergie voor bepaalde stoffen in de lucht. Deze actie is niet te controleren door de persoon die de actie ondergaat. Het is namelijk zo dat niezen niet te stoppen is. Een voorbeeld van een actie die soms wel te controleren is, is de actie knippen. Knippen is het open en dicht doen van de ogen. Dit gebeurt vrij regelmatig en is niet tegen te houden door de persoon die knippert. Het gebeurt immers om de ogen vochtig te houden. Knippen kan echter ook bewust worden gedaan door de persoon die de actie uitvoert. Men kan de ogen bewust dicht en open doen om bijvoorbeeld iets te communiceren.

Over de lexicale en grammaticale uitdrukking van *involuntary bodily actions* is zeer weinig bekend in de literatuur. Wierzbicka (1988:182) noemt deze acties als ‘*spontaneous involuntary events which have their cause inside the body*’. Zij haalt daarbij voorbeelden aan uit het Frans en Duits.

(1) Ses mains tremblaient.

Seine Hände zitterten.

‘His hands were trembling’

(2) Les mains lui tremblaient.

Ihm zitterten die Hände.

‘To-him the hands were trembling’

(3) *Les feuilles lui tremblaient (au) pin.

*Ihm zitterten die Blätter.

‘The leaves to-it trembled (to the pine)’

(Wierzbicka, 1988:182)

Op basis hiervan concludeert zij dat de gegrammaticaliseerde betekenis van deze zinnen als volgt kan worden weergegeven:

Er gebeurt iets in lichaamsdeel Y van het lichaam van Z, omdat er iets gebeurt in Y en niet omdat Z wil dat het gebeurt. Het is iets dat met Z gebeurt, maar niet iets dat met iets anders kan gebeuren.

(Wierzbicka, 1988:182)

1.2 Lexicale typologie

Het onderzoek gedaan naar *involuntary bodily actions* is voor een groot gedeelte onderzoek in het veld van lexicale typologie. Dit veld van onderzoek wordt nog niet heel lang gezien als een onderdeel van het typologisch onderzoek naar de talen van de wereld (Urban, 2012:4). Onderzoek naar de grammatica van talen werd als belangrijker gezien, zoals ook het voorbeeld van Haspelmath (2003:211) laat zien: “*many linguists regard the study of grammar as more interesting and prestigious*”. Ook Bloomfield (1933:274) zegt dat ‘*the lexicon is really an appendix of the grammar, a list of basic irregularities*’.

De term lexicale typologie wordt vaak gebruikt in diverse artikelen. Toch is het lastig te omschrijven wat lexicale typologie precies inhoudt. Het houdt meer in dan de definitie van Lehrer (1992:249) die zegt dat lexicale typologie de manieren beschrijft waarop taal het semantische materiaal verpakt in woorden. Dat zou maken dat lexicale typologie een onderdeel is van semantische typologie en dat is niet in zijn geheel het geval (Koptjevskaja-Tamm, Vanhove en Koch, 2007:159). Lehmann (1990:163) beschrijft lexicale typologie als ‘*typologically relevant features in the grammatical structure of the lexicon*’ en Behrens en Sasse (1997) leggen de nadruk op de typologisch relevante versus de

taalspecifieke patronen in de interactie tussen het lexicon en de grammatica. Koptjevskaja-Tamm, Vanhove en Koch (2007:159) noemen lexicale typologie de typologische tak in de lexicologie. Op die manier kan lexicale typologie niet gezien worden als alleen semantische typologie en worden fonetiek, fonologie, morfologie en syntaxis er niet buiten gehouden. Zo kunnen ook kenmerken die niet alleen gericht zijn op semantiek onderzocht worden in de lexicale typologie. Hoewel het onderzoek in de lexicale typologie dus niet erg oud is, voorspelt Urban (2012:5) in zijn dissertatie dat vergelijkende lexicologie steeds meer een onderdeel zal gaan worden van de lexicale typologie. Hij omschrijft dit veld als: ‘*the cross-linguistic comparative investigation of the structuring of the lexicon, both of the formal structure of the words it contains, the semantic fields they belong to, as well as of the ties these structures betray to other elements of the lexicon, and, in a second step, to ask why the lexicon is organized in this or that way in different languages and to motivate this behavior, be it on grounds of language-internal, areal-typological, or extra-linguistic reasons*’ (Urban, 2012:5).

Een gedeelte van deze scriptie is gebaseerd op dergelijk vergelijkende lexicologie. Ik heb gekeken naar hoe verschillende talen in het sample *involuntary bodily actions* lexicaal uitdrukken en wat dat zegt over deze talen. Het andere gedeelte van het onderzoek is het onderzoek naar de syntactische constructies van de *involuntary bodily actions* in de talen van het sample. Daarom is het onderzoek en de uitwerking ervan in deze scriptie vooral *datadriven*.

Een onderzoek in de lexicale typologie brengt veel uitdagingen met zich mee. Als eerste zijn alleen woordenboeken en grammatica’s niet genoeg om alle *involuntary bodily actions* in een taal te bepalen. Volgens Urban (2012:38) zijn deze slechts het startpunt van een lexicaal typologisch onderzoek en geven zij een eerste indruk van het gedrag van een taal. Daarnaast kunnen teksten en corpora een goede aanvulling zijn. Toch brengt ook dat problemen met zich mee. Voor een goed lexicaal typologisch onderzoek zijn ofwel corpora of degelijk gegloste teksten nodig. Deze zijn niet voor alle talen beschikbaar. Verder is het vaak niet mogelijk bij het gebruik van een woord in een tekst te zien of een woord meerdere betekenissen heeft of dat er polysemie is, aangezien een woord daar maar in één enkele context wordt gebruikt (Urban, 2012:38).

Verder is een informant bij dergelijk onderzoek vaak van groot belang. Zonder informant is het vrijwel onmogelijk woorden voor acties te vinden die in je eigen moedertaal niet bestaan. Zo heb ik een informant voor het Wolof gebruikt voor het onderzoek in deze scriptie. In het Wolof is er een bepaald woord dat de actie omschrijft van het suizen van de oren: *rir*. Dit is niet te vinden door in een woordenboek te zoeken, aangezien er in de voor mij bekende talen geen woord voor is. Verder is het vrijwel onmogelijk enkel uit te gaan van concepten en zoals hierboven al duidelijk is gemaakt, je eigen moedertaal niet mee te nemen. Bij het bestuderen van de *bodily actions* in deze scriptie ben ik in eerste instantie daarom ook uitgegaan van acties die ik kende uit het Nederlands, Engels en Frans. Voor de

andere talen, uitgezonderd het Wolof, was er geen informant beschikbaar. Daarom is de data van die talen waarschijnlijk verre van compleet, zoals ik ook later nog zal uitleggen.

1.3 Methodologie en beperkingen

Voor het onderzoek is een sample samengesteld van negen verschillende talen. De onderzochte talen zijn: Bwe Karen, Duits, Engels, Kiliwa, Nederlands, Oneida, Trio, Wolof en Yupik. Van deze talen is materiaal gezocht in de vorm van woordenboeken, grammatica's, corpora en voor het Wolof is een informant gebruikt en is er door middel van elicatiesessies meer informatie verkregen.

Het onderzoek gedaan voor deze scriptie is beperkt op verschillende manieren. Allereerst is er een sample van negen talen gebruikt voor het kijken naar *involuntary bodily actions*. De talen die ik gebruikt heb, beschikten over goede woordenboeken, teksten, grammatica's, corpora of informanten. Op basis daarvan is een keuze gemaakt voor de gebruikte talen. Het sample is echter lang niet toereikend voor een sluitend onderzoek naar het uitdrukken van *involuntary bodily actions* in de talen van de wereld. Dit is echter niet het doel van deze scriptie.

Daar komt nog bij dat de informatie van de talen in het sample verre van compleet is. Veel talen missen informatie vanwege de beperkte weergave van woorden en constructies in woordenboeken en grammatica's. Ook was niet van alle talen een informant of degelijk corpus beschikbaar voor het verkrijgen van meer informatie en het gebruik van de verschillende woorden voor de *involuntary bodily actions*.

2. Resultaten

Tijdens het onderzoek voor deze scriptie ben ik gaan kijken hoe de verschillende talen in het sample verschillende *involuntary bodily actions* uitdrukken. Allereerst daarom een kort overzicht van de resultaten van het onderzoek. Er is voornamelijk gekeken hoe deze talen de acties zowel lexicaal als grammaticaal uitdrukken.

2.1 Bwe Karen

Bwe Karen is een taal die gesproken wordt in Myanmar. Deze taal behoort tot de Sino-Tibetaanse taalfamilie. De taal heeft nog ongeveer 17000 sprekers, verdeeld over verschillende regio's met verschillende dialecten (Lewis, 2015). Volgens Henderson (1997:viii) is de taal een onderdeel van de Tibeto-Burman subfamilie.

2.1.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Bwe Karen heeft een aantal woorden om *involuntary bodily actions* uit te drukken. De meeste van deze woorden zijn werkwoorden. Deze zijn te zien in de tabel. Een aantal voorbeelden zijn de volgende woorden *gra* 'jeuken', *fwε* 'niezen' en *θəkhɯ* 'hoesten'. Naast deze werkwoorden is er één actie die wordt uitgedrukt door middel van een adverbiale uitdrukking. Het gaat om *a θəkhε* 'gapen' (Henderson, 1997: 381).

Er zijn veel werkwoorden die een lexicale eenheid vormen. Bij het gebruiken van de term lexicale eenheid zal, ook in het verder van deze scriptie, worden uitgegaan dat een woord een lexicale eenheid vormt als het naast de betekenis van de *bodily action* geen andere betekenissen heeft. Er zijn er echter in het Bwe Karen enkele woorden die naast de *bodily action* in wezen iets anders betekenen. Een voorbeeld hiervan is het werkwoord *klɪ* 'verstuiiken'. Dit werkwoord betekent namelijk ook 'ontwrichten' (Henderson, 1997:163). Verder is het zo dat *θa* 'voelen' eigenlijk het woord voor 'wensen, willen' is (Henderson, 1997:355-356). Ook de woorden die met slapen te maken hebben, vormen in deze lijst geen lexicale eenheid. Het gaat om de woorden *ʃɔmi* 'slapen' en *ʃɔmi θε* 'snurken'. Deze woorden bestaan uit het gebonden morfeem *ʃɔ-* dat een betekenis draagt 'iets met rusten'. Vervolgens komt er een suffix aan en dat zorgt voor de uiteindelijke betekenis van het werkwoord. De betekenis van deze suffixen is niet bekend (Henderson, 1997:315-316).

Voor een aantal acties zijn er verschillende woorden die de actie uit kunnen drukken. Voor de actie trillen bestaan er drie werkwoorden: *dəde* 'trillen, rillen', *gəbi* 'trillen' en *gəme* 'bibberen, trillen'. Deze woorden drukken verschillende manieren van trillen uit. Ook de actie jeuken heeft twee

werkwoorden: *gra* ‘jeuk door ringworm’ en *θa* ‘jeuken’. Hier heeft het eerste woord een specifieke betekenis die de oorzaak van de jeuk aangeeft. Als laatste heeft de actie voelen verschillende lexemen: *bð* ‘voelen met de handen’ en *θa* ‘wensen, willen, voelen’. Hierbij is het tweede voelen veel algemener in gebruik dan het eerste voelen (Henderson, 1997: 355-356). Het wordt onder andere gebruikt in gevoelens als honger en dorst.

(4) *θawì-nε* 'à?

‘are you feeling hungry?’

(5) *i, θawì-yε ó b́á ló*

‘yes I am feeling very hungry’

(Henderson, 1997:2,3)

Een laatste opmerking kan worden gemaakt over het uitdrukken van de actie ademen. Er is hiervoor het woord *θε*. Het is echter mogelijk om, doormiddel van suffixen, uit te drukken of het in- of uitademen is. De werkwoorden hiervoor zijn *θε-la* ‘uitademen’ en *θε-tha* ‘inademen’ (Henderson, 1997:361). Deze suffixen lijken op dezelfde manier te werken als de suffixen bij het gebonden morfeem *ʃɔ-* ‘iets met rusten’.

2.1.2 Syntactische constructie

De constructie die tot nu toe als enige constructie is gevonden in het Bwe Karen is de constructie Persoon-X_v. Met de weinige data die door de teksten en het woordenboek ter beschikking is, lijkt het erop dat een prefix de persoon uitdrukt. Daarna volgt een werkwoordsstam die de betekenis van de actie uitdrukt. Een aantal voorbeelden laat dit zien:

(6) **jə-ʃɔmi** ʃɔ ʃɔ, bəya le θəðε θa-cε we

‘he overslept and was left behind’

(Henderson, 1997:315)

(7) **yə-θəkhɯ** lɔ

‘I’ve got a cough’

(Henderson, 1997:381)

(8) **nə-ʃɔne** ye-dɔ dɔ be le

‘when did you ever hear me say that?’

(Henderson, 1997:318)

(9) **jə-ha** le jə-yo gé jə-wa bwε-nu

‘she wept and cried and called out after her husband’

(Henderson, 1997:128)

Het echter ook mogelijk dat de persoon als suffix aan het werkwoord komt. Dat is te zien in de eerder genoemde voorbeelden (4) en (5). Het is echter niet te zeggen wat de reden van dit verschil is. In ieder geval kan geconcludeerd worden dat het Bwe Karen de *involuntary bodily actions* uitdrukt door middel van een werkwoord en een prefix of suffix dat de persoon, het subject, van de actie aangeeft.

2.2 Duits

Voor deze scriptie is de standaardvariant van het Duits bekeken. Deze taal wordt voornamelijk gesproken in Duitsland door meer dan 69 miljoen mensen (Lewis, 2015). Voor mijn corpusonderzoek naar het Duits heb ik *Das Digitale Wörterbuch der Deutschen Sprache* gebruikt.

2.2.1 Lexicale uitdrukking en constructie

De meeste woorden die in het Duits *involuntary bodily actions* uitdrukken, zijn werkwoorden zoals te zien is in de tabel. Enkele voorbeelden zijn *bibbern* ‘bibberen’, *gähnen* ‘gapen’ en *weinen* ‘huilen’. Er zijn ook twee acties die worden uitgedrukt door middel van nomina. Dat zijn de acties *den Schluckauf* ‘de hik’ en *Gänsehaut* ‘kippenvel’. Deze acties worden uitgedrukt doormiddel van deze nomina en de hulpwerkwoorden *haben* ‘hebben’ en *bekommen* ‘krijgen’.

Er zijn in het Duits vrijwel geen klanknabootsende woorden te vinden in de lijst met *bodily actions*. Alleen het werkwoord *niesen* ‘niezen’ lijkt klanknabootsend te zijn.

Verder zijn er veel woorden die een lexicale eenheid vormen. Deze zijn te zien in de tabel in de appendix. Voorbeelden hiervan zijn woorden als *niesen* ‘niezen’, *atmen* ‘ademen’ en *schnarchen* ‘snurken’. Er zijn ook een heel aantal woorden die geen lexicale eenheid vormen. Als eerste is dat het woord *fühlen* ‘voelen’. Dat betekent niet alleen het voelen met de zintuigen van het lichaam, maar ook innerlijk waarnemen dat er iets kan gaan gebeuren. Dit is dus niet alleen een werkwoord om de *involuntary bodily action* voelen te omschrijven. Een werkwoord dat ook geen lexicale eenheid vormt is het woord dat de actie hikken omschrijft: *glucksen*. Dit woord betekent ook ‘lachen’ en ‘schateren’ en drukt dus niet alleen de actie hikken uit. Verder heeft het ook een betekenis die helemaal niet met lichamelijke acties te maken heeft. Het betekent ook ‘stromen van een rivier’. Een aantal voorbeelden maakt duidelijk welke betekenissen dit woord allemaal uitdrukt.

- (10) Etwas mehr Disziplin , bitte . **Silvy gluckste und wischte sich die Tränen von den**

Wangen. (DWDS Jentzsch, Kerstin, Seit die Götter ratlos sind, Berlin: Verl. Das Neue Berlin 1994, S. 54)¹

- (11) **Träge gluckst die Elbe** zwischen Bäumen und Feldern , und oben auf dem Hügel stimmen sich siebzehn Streicher aufs Epochenspringen ein . (DWDS Die Zeit, 01.08.2014)
- (12) Sie schlägt sich auf die Schenkel . **Meine Mutter lacht glucksend** , wenn man sie nicht sähe , könnte man meinen , sie weint . (DWDS Strittmatter, Erwin, Der Laden, Berlin: Aufbau-Verl. 1983, S. 193)

In zin (10) gaat het echt om het lachen. Ze lachte, totdat ze de tranen over haar wangen had lopen. Hier is het niet mogelijk dat het om hikken gaat. In zin (11) is te zien dat het om het stromen van een rivier gaat. De Elbe kan immers niet lachen en hikken. De laatste zin maakt duidelijk dat het ook mogelijk is het als hikken te gebruiken, aangezien het woord voor lachen in deze zin *lachen* is.

Ditzelfde is het geval bij het woord *glühen* ‘blozen’. Dit woord betekent letterlijk ‘gloeien’ en wordt ook in die betekenis gebruikt.

- (13) Bedrohliches Glühen : **Lava glüht** in der Dunkelheit an den Flanken des Vulkans Tungurahua in Ecuador. (DWDS Die Zeit, 05.08.2014)
- (14) Sehr spannend , das alles , und **Andreas Gugumuck glüht** für sein Thema. (DWDS Die Zeit, 26.09.2013)

In zin (13) gaat het om gloeien van lava van een vulkaan. Dat is geen *bodily action*. Zin (14) beschrijft echter dat een persoon gloeit, en dus bloost. Zo zijn de twee verschillende betekenissen van dit werkwoord zichtbaar.

Een ander woord dat opvallend is, is één van de woorden voor ‘huilen’: *heulen*. Dit woord drukt niet per se huilen met tranen uit, maar meer het geluid van het huilen. Daarmee wordt het ook mogelijk andere dingen die een geluid als huilen maken te beschrijven. Hiermee wordt duidelijk dat het woord geen lexicale eenheid vormt. Voorbeelden hiervan zijn de volgende zinnen:

- (15) Die Strom-Harley mit 75 PS braucht 4,0 Sekunden von 0 auf 100 km/h , die benzinbetriebene Sportmaschine S 1000 RR von BMW mit 199 PS ist im Sprint mit 3,7 Sekunden kaum schneller . Selbst einen ordentlichen Sound hat die Hochvolt-Harley : **Sie heult wie die Turbine eines startenden Kampfjets** , elektronisch erzeugt mittels Soundgenerator . (DWDS Die Zeit, 20.10.2014)
- (16) Militante Palästinenser im Gazastreifen haben am Morgen erneut eine Raketensalve

¹ Das Digitale Wörterbuch der Deutschen Sprache: <http://www.dwds.de/>

auf mehrere israelische Städte abgefeuert . Auch **in Tel Aviv heulten die Warnsirenen**. (DWDS Die Zeit, 26.08.2014)

- (17) Als ich meine Mutter und meinen Vater endlich umarmen konnte , war das ein so emotionaler Moment . **Ich könnte heute noch heulen**, wenn ich daran zurückdenke . (DWDS Die Zeit, 04.09.2014)

Hierbij is duidelijk dat de voorbeelden (15) en (16) het geluid van huilen uitdrukken. Het zijn immers geen mensen die huilen. Voorbeeld (17) gaat echter wel om een *involuntary bodily action*.

Het laatste woord dat opvalt is het woord *ohnmächtig werden* ‘flauw vallen’. Dit woord wordt vaker gebruikt voor ‘bewusteloos raken’ en is dus geen lexicale eenheid.

Daarnaast valt op te merken dat sommige *involuntary bodily actions* kunnen worden uitgedrukt door meerdere woorden in het Duits. Voor trillen zijn er meerdere woorden: *bibbern* dat meer de actie van bibberen door de kou uitdrukt, *schwabbeln* dat een kloppend gevoel hebben uitdrukt en *zittern* dat trillen uitdrukt in meer algemene zin. De actie blozen kan worden uitgedrukt door *erröten* en *glühen*. Daarbij betekent *glühen* zoals al eerder gezegd ook ‘gloeien van objecten’. De actie hikken wordt ook uitgedrukt door het nomen *den Schluckauf haben* en het werkwoord *glucksen* dat ook in bredere zin gebruikt wordt voor lachen en schateren. De actie hijgen, heel snel en gejaagd ademen na inspanning, kan worden uitgedrukt door drie woorden: *hecheln*, *keuchen* en *schnaufen*. Een groot betekenisverschil is hier niet aan te wijzen. Als laatste wordt de actie huilen uitgedrukt door verschillende werkwoorden. Zoals al eerder gezegd drukt *heulen* het geluid van huilen uit en kan het ook gebruikt worden voor acties die niet met het lichaam te maken hebben. Verder zijn er de woorden *weinen* en *wimmern*. Deze woorden betekenen respectievelijk ‘huilen met tranen’ en ‘jammeren door een huilend geluid te maken’.

2.2.2 Syntactische constructie

Er zijn een aantal constructies die in het Duits gebruikt kunnen worden om *involuntary bodily actions* uit te drukken.

1. Persoon X_v
2. Persoon V X_n
3. Lichaamsdeel X_v

De eerste constructie komt het meeste voor, zoals te zien is in de tabel. Deze constructie bestaat uit een persoon die het subject van de zin is. Daarachter komt een werkwoord dat de *involuntary bodily action* uitdrukt die deze persoon ondergaat. Een aantal voorbeelden hiervan zijn:

- (18) Alinas Kopf ist auf den Tisch gesunken . **Sie atmet** tief und gleichmäßig. (DWDS Die Zeit, 05.08.2014)
- (19) Gierig saugt er an seiner Zigarre. **Der Blonde blinzelt**. (DWDS Lebert, Benjamin, Crazy, Köln: Kiepenheuer & Witsch 1999, S. 147)
- (20) Er denkt an Zeiten zurück , in denen er lange Haare und lackierte Fingernägel hatte . **Cuckoo gähnt verhalten**. (DWDS Die Zeit, 10.10.2014)
- (21) Viele Frauen sind erstaunt, wieviel **das Baby niest**, röchelt und Schluckauf hat in den ersten Tagen und Nächten . (DWDS Wilberg, Gerlinde M., Zeit für uns, München: Frauenbuchverl. 1979, S. 161)

De tweede constructie komt voor bij de twee nomina die in de tabel staan. Dat zijn de nomina *Gänsehaut* ‘kippenvel’ en *Schluckauf* ‘hik’. De constructie bestaat daar uit de persoon die het subject van de zin is. Deze persoon heeft de hik of kippenvel. Daarna volgt er een werkwoord. In deze gevallen altijd *haben* of *bekommen* zoals al eerder gezegd. Na het werkwoord volgt het nomen dat de *bodily action* uitdrukt. Onderstaande zinnen tonen dat aan.

- (22) Die Wolke bockte wie verrückt , man hörte das Wiehern von Wildpferden .
Nachtigaller sprach , als **hätte er einen Schluckauf** : » I-hich glau-haube , i-hich ka-hann sie ni-hicht me-her hal . (DWDS Moers, Walter, Die 13 1/2 Leben des Käpt'n Blaubär, Frankfurt a.M.: Eichborn 1999, S. 672)
- (23) Auch die Mehrkosten , die damit auf sie zukommen würden , wollen sie nicht beziffern . " Aber das internationale Umsteigenetzwerk würde **einen ganz schönen Schluckauf bekommen**, wenn sie wahr würden " , heißt es bei ihnen. (DWDS Die Zeit, 09.09.2014)
- (24) **Ich bekomme eine Gänsehaut** , wenn ich so etwas von einem sozialistischen Minister höre " , wettet der Gewerkschaftschef Redondo . (DWDS Der Spiegel 24.06.1985)
- (25) Sichtlich bewegt kommentierte er die lange vermisste Atmosphäre an seiner alten und neuen Dortmunder Wirkungsstätte : " **Ich hatte heute die ganze Zeit Gänsehaut**, es war sehr erfrischend und eine Freude , wieder in diesem Stadion zu spielen . " (DWDS Die Zeit, 13.09.2014)

Het is ook mogelijk om een lichaamsdeel als subject te hebben in plaats van een persoon. Na het lichaamsdeel volgt dan het werkwoord dat de actie uitdrukt. In de tabel is te zien welke werkwoorden dit toestaan. Enkele voorbeelden zijn:

- (26) So ! Sie macht eine Bewegung mit ihrer fleischigen Hand und lacht , daß **ihr fettes Kinn schwabbelt** . Ganz richtig ! (DWDS Goote, Thor [d.i. Werner v. Langsdorff],

Die Fahne Hoch!, Berlin: Zeitgeschichte-Verlag 1933, S. 7)

- (27) Die Symptome bei Allergikern sind ähnlich wie bei Heuschnupfen : **Die Nase juckt** und trieft , die Augen tränen . (DWDS Die Zeit, 08.04.2013)

Als laatste is het bij één werkwoord *jucken* ‘jeuken’ mogelijk om een leeg subject te hebben en daarna het werkwoord dat de actie uitdrukt. Twee voorbeelden hiervan zijn:

- (28) Selbst den Vater **juckt es** in den Beinen . (Die Zeit, 17.02.2014)
(29) Das ginge ja . **Es juckt mich** . (DWDS Tucholsky, Kurt, An Hedwig Müller, 13.09.1935, in: ders., Kurt Tucholsky, Werke - Briefe - Materialien, Berlin: Directmedia Publ. 2000)

2.3 Engels

Voor deze scriptie is de standaardvariant van het Engels gebruikt. Onderzoek naar de uitdrukking van *involuntary bodily actions* in deze taal heb ik gedaan met behulp van een groot corpus van de Engelse taal: het *British National Corpus*.

2.3.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Engels heeft verschillende werkwoorden en nomina die *involuntary bodily actions* uitdrukken zoals te zien is in de tabel. De meeste van deze woorden zijn een lexicale eenheid en drukken alleen de bewuste *bodily action* uit. Er zijn een aantal opvallende zaken in deze lijst van woorden. Als eerste zijn er een aantal *bodily actions* die zowel door een werkwoord als door een nomen kunnen worden uitgedrukt. Voorbeelden hiervan zijn de woorden voor de acties hoesten, hikken en jeuken. Deze woorden hebben allemaal zowel een werkwoord als een nomen dat dezelfde actie uitdrukt. Dit wordt hieronder verder toegelicht bij het bespreken van de constructies met nomina. Wat verder opvalt is dat er voor de betekenis ‘trillen’ drie werkwoorden te vinden zijn: *shake*, *quiver* en *tremble*. Daarbij lijkt het alsof *tremble* het meeste de betekenis heeft van ‘trillen’ in algemene zin en vaak als de oorzaak angst of een emotie (Cambridge, 2008:1553). Het woord *quiver* lijkt meer ‘bibberen’ te betekenen en wordt gebruikt als de oorzaak van het trillen door een emotie is (Cambridge, 2008:1167). Het woord *shake* kan naast trillen van het menselijk lichaam ook gebruikt worden voor het trillen van objecten (Cambridge, 2008:1312). Ook voor de *bodily action* huilen zijn er meerder woorden: *cry* en *weep*. Daarbij is *cry* geen lexicale eenheid, aangezien dit woord niet altijd ‘huilen met tranen’ betekent, maar soms ook ‘schreeuwen’. Het woord *weep* daarentegen wel, want dat betekent alleen ‘huilen met tranen’. Een aantal voorbeelden laat dat zien. Voorbeeld (30), (31), (32) en (33) laten zien dat *cry* inderdaad ‘huilen met tranen’ betekent. Voorbeeld (34) en (35) daarentegen zijn duidelijke voorbeelden

waarbij *cry* 'schreeuwen' betekent. De laatste zinnen (36)-(40) zijn allemaal voorbeelden van *weep* en deze zinnen gaan allemaal over huilen met tranen.

- (30) **'I quickly learned not to cry** and to let them do what they wanted,' says Jonathan (BNC CBC 12560)²
- (31) He had trouble, when **she began to cry**, her face that of a heartbroken child's, not to reach out and hold her one last time. (BNC JY6 4187)
- (32) **Big boys don't cry** (BNC CDK 1264)
- (33) 'Oh!' answered the river, 'if **all my drops of water were tears, I should not have enough to weep** for Narcissus myself. (BNC A6D 559)
- (34) Eve heard **Benny cry out**, and then she saw the faces frozen as the car came towards her. (BNC CCM 1989)
- (35) **Mahmoud gave a cry of disgust** and began to beat at his legs. (BNC J10 2757)
- (36) The horror gave way slowly to self-pity, the blue eyes filled with tears and **she began to weep, the tears making runnels** down her heavy makeup. (BNC CDN 2270)
- (37) **She needed to weep**, but there was a pain in her throat and it was stopping the tears, so she laughed instead. (BNC CEH 1234)
- (38) Slowly, she mounted the stairs and went into her room and, sinking down on the bed, **she began to weep**. (BNC CKD 1611)
- (39) **She began to weep**, burying her face in her hands. (BNC G0E 1739)
- (40) There are hundreds of reports of miraculous statues of **Mary weeping real tears**: some are reported to weep blood. (BNC G0T 1532)

Verder valt op te merken dat er twee *bodily actions* door een klanknabootsend woord worden uitgedrukt. Dat zijn de woorden *hiccup* en *hiccough* voor 'hikken' en *sneeze* 'niezen'. Een ander woord heeft associaties met het resultaat van de *bodily action*. Het woord *goosepimples* beschrijft welke bultjes er op de arm van de persoon verschijnen die de actie ondergaat.

2.3.2 Syntactische constructies

In het Engels zijn er verschillende constructies mogelijk om *involuntary bodily actions* uit te drukken.

1. Persoon X_v
2. Persoon V X_n
3. Lichaamsdeel X_v
4. Leeg subject X_v

² British National Corpus: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

5. Persoon X_v Object

De eerste constructie komt veelvuldig voor. Deze bestaat uit de persoon als subject en vervolgens het werkwoord dat de bewuste *bodily action* uitdrukt. Een aantal voorbeelden hiervan zijn de volgende zinnen.

- (41) **Saatchi sneezes** and the art world shivers: Charles Saatchi has been selling paintings and the dealers are worried. (BNC A5R 148)
- (42) And there are **some who tremble** with awe and hurry past. (BNC CJH 522)
- (43) Hey, you could tape him in the night so he can believe you next time, that **he snores!** (BNC KDM 11912)
- (44) **Heartbroken Tim Godwin weeps** as he tells how he had to tell his 23-month-old daughter Sophie: 'Mummy isn't coming back'. (BNC CBF 5517)
- (45) I do my best to make her feel better, but still **she cries** and that. (BNC A74 275)
- (46) **Sandy** looked critically at her shoes, and **hiccupped**. (BNC FYY 1787)
- (47) **The baby hiccupped**. (BNC HGJ 155)

Daarnaast is zijn er enkele *involuntary bodily actions* die worden uitgedrukt door een nomen.

Sommige van deze acties kunnen zowel door een werkwoord als een nomen worden uitgedrukt, zoals *hiccup* 'hikken' en *itch* 'jeuken'. Andere acties hebben alleen een nomen, zoals *have goosepimples* 'kippenvel hebben'. Een aantal voorbeelden van constructies met een nomen zijn de volgende.

- (48) She wanted to be noticed in all her finery and as she walked up the aisle **she kept stopping to give a little cough** on the back of her hand and looking from side to side. (BNC CDM 434)
- (49) **Have you got a hiccup?** (BNC KBH 672)
- (50) **'I've got an itch'** (BNC GUD 125)
- (51) **Melissa gave a deep yawn**. (BNC GVP 3202)

Het is opvallend dat in deze constructie met nomina verschillende hulpwerkwoorden worden gebruikt. De constructies met de nomina *cough* 'hoest' en *yawn* 'gaap' zijn alleen mogelijk met het hulpwerkwoord *give* 'geven' en de andere nomina *hiccup* 'hik', *hiccupped* 'hik', *itch* 'jeuk' en *goosepimples* 'kippenvel' lijken alleen te kunnen met de hulpwerkwoorden *have* 'hebben' en *get* 'krijgen', waarbij het werkwoord *get* de inchoatief is van *have*. Bovenstaande voorbeelden tonen dat al aan. Verder geeft de onderstaande tabel een overzicht van deze nomina.

Nomen	Betekenis	Hulpwerkwoord	Voorbeeld
cough	hoest	give	The solicitor gave an embarrassed cough. (BNC FS1 2320)

goosepimples	kippenvel	have / get	Wintertime rolling your shoulders after a fresh haircut because you're trying to retract your head into your coat because your head's got goosepimples. (BNC ARP 645)
hiccough	hik	have / get / give	And at that moment Madge Grimsilk gave a gentle hiccough and passed out cold upon the floor. CH0 2596 It was peculiarly like having the hiccoughs. (BNC J19 2015) You got hiccoughs? (BNC KD1 378)
hiccup 672)	hik	have / get	Have you got a hiccup?(BNC KBH Why can I, er I can't have hiccup? (BNC KBH 685)
itch	jeuk	have / get	'I've got an itch. (BNC GUD 125) He had an itch in the middle of his back and could not scratch it easily.
yawn	gaap	give	Melissa gave a deep yawn. (BNC GVP 3202)

Het lijkt erop dat het hulpwerkwoord *give* 'geven' meer controle uitdrukken dan de andere hulpwerkwoorden. Als het werkwoord voor geven wordt gebruikt lijkt het erop dat het subject van de zin meer controle heeft over de actie en echt agent is. Bij de werkwoorden voor hebben en krijgen overkomt de actie het subject en kan deze er niets aan doen.

Het is in het Engels ook mogelijk om een constructie te maken waarbij niet de persoon, maar een lichaamsdeel subject is van de zin. Er zijn een aantal werkwoorden die dit toelaten zoals te zien is in de tabel. De volgende voorbeelden laten dat zien.

- (52) **His face went white and his hands began to shake.** (BNC GWA 502)
(53) Tears of joy made **her mouth shake**, but she forced them back, refusing to risk such

- annihilation if she was wrong, if he didn't love her. (BNC JYD 3742)
- (54) **Pa's left eye quivers.** (BNC G02 2601)
- (55) Shelley felt **her lip tremble**, but she couldn't get away now.(BNC JYA 4551)
- (56) He described three miasms (syphilis, sycosis and psora) which he related to the venereal diseases (syphilis and gonorrhoea) and **the skin itch** (akin to psoriasis) respectively. (BNC C9V 827)

Het is opvallend dat deze constructie vooral voorkomt bij werkwoorden die 'trillen' betekenen.

De volgende constructie die mogelijk is, is een constructie met een leeg subject. Deze constructie komt alleen voor bij het werkwoord *itch* 'jeuken'. Een voorbeeld hiervan is de volgende zin:

- (57) I mean, that's all doctors know I mean **when it itches it itches** and I scratch it and then I cream out and put on. (BNC KP1 5330)

Bij andere werkwoorden is dit niet mogelijk.

Als laatste is er een constructie bij het werkwoord *sprain* 'verstuiken' waar een object nodig is naast de constructie van een subject en een werkwoord. Dat object moet een lichaamsdeel zijn van dezelfde referent als het subject. Net als in het Nederlands is het niet mogelijk dit werkwoord te gebruiken zonder object. Een aantal voorbeelden laat dit zien.

- (58) 'I seem **to have sprained my ankle** as I fell. (BNC ASE 722)
- (59) Once the sweeping machinery fell over and **I sprained my wrist.** (BNC BN6 1074)
- (60) While this was going on at one firm, the table split and the trainee dealer slipped and **sprained his ankle.** (BNC EUU 541)
- (61) Just a few weeks ago she fell on a toy brick and **sprained her foot badly!** (BNC HDB 205)

2.4 Kiliwa

Kiliwa is een Yumantaal uit de familie Cochimí-Yuman. Deze taal wordt gesproken door minder dan acht mensen in de Comunidad Indígena Kiliwa in Baja California, Mexico (Mixco, 2000).

2.4.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Kiliwa kent alleen werkwoorden om *involuntary bodily actions* uit te drukken zoals te zien is in de tabel. De meeste werkwoorden vormen een lexicale eenheid in die zin dat zij alleen de bepaalde *bodily*

action uitdrukken. Een aantal voorbeelden hiervan zijn de werkwoorden *kwii* ‘horen’, *smaail* ‘snurken’ en *wit=wit* ‘trillen’. Er zijn ook een aantal werkwoorden die geen lexicale eenheid vormen. Een eerste voorbeeld daarvan is het werkwoord *pi=siw ?ii* ‘flauw vallen’. Dit betekent ook ‘instorten’ en ‘moe zijn’ (Mixco, 1985:146). Het eerste deel van dit werkwoord *pi* betekent letterlijk ‘sterven’ (Mixco, 1985:146). Een volgend voorbeeld is het werkwoord *smaa* ‘slapen’. Dit werkwoord wordt niet alleen voor ‘slapen’ gebruikt, maar ook ‘slapen en dromen tegelijkertijd’. In de volgende zin wordt dat duidelijk:

- (62) t-kw+hiiy- **p+kw- ?smaa-t-t** ?-l+ha-?-i?
 ‘there were also exorcists who had dreamt for power over the evil spirits’ (Mixco, 1985: 148)

Als laatste vormt het woord *yaay caa-w* ‘ademen’ geen lexicale eenheid. De actie ademen wordt uitgedrukt door het nomen *yaay* dat ‘centrum, midden, hart, geest en ziel’ betekent en het werkwoord *caa-w* dat ‘opzij bewegen’ betekent. Letterlijk betekent het dus iets als ‘je hart, geest opzij bewegen’ (Mixco, 1985:213-214).

Wat verder opvalt is dat er twee klanknabootsende woorden te vinden zijn in de lijst met *involuntary bodily actions*. Dat zijn de werkwoorden die de acties niezen en hoesten uitdrukken: *x?aasuk* ‘niezen’ en *x?uxu* ‘hoesten’. De volgende voorbeelden maken dat duidelijk:

- (63) msir-m ?ii-t x?uxu
 ‘he coughed once’ (Mixco, 1985:209)
- (64) x?aasuk ?ii
 ‘sneeze’ (Mixco, 1985:207)

Het is ook goed mogelijk dat het werkwoord *wii* ‘huilen’ een klanknabootsend woord is. Een voorbeeld hiervan is de volgende zin. De aanname dat *wii* inderdaad klanknabootsend lijkt te zijn wordt versterkt door het gebruik van een werkwoord dat ‘zeggen’ betekent. Veel ideofonen en klanknabootsende woorden komen samen voor met een werkwoord voor ‘zeggen’.

- (65) yu-m=?iit paa-q waa-t h-wii-t h-k^waa-t
 be-DS=say-SS that-ALsit-SS 3-cry-SS 3-speak-SS
 ‘and then he sat there and began to weep’ (Mixco 2000:61)

Een laatste opvallend detail in de lijst met *involuntary bodily actions* die kunnen worden uitgedrukt in het Kiliwa zijn de werkwoorden *p+iq* en *s+iq* die respectievelijk ‘hikken’ en ‘hijgen’ betekenen. Beide werkwoorden hebben een element *+iq* in de stam. De grammatica en het woordenboek (Mixco 1985 en 2000) maken niet duidelijk wat dit element betekent. Het kan mogelijk te maken hebben met heel erg snel in- en uitademen, aangezien dat gebeurt bij zowel hikken als hijgen.

2.5.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Nederlands heeft verschillende woorden om *involuntary bodily actions* uit te drukken. De meeste woorden daarvan zijn werkwoorden. Dat is ook te zien in de tabel. Een aantal voorbeelden zijn slapen, hoesten en horen. Er zijn ook vier acties die kunnen worden uitgedrukt door middel van een nomen. Dat zijn de acties jeuken, kippenvel hebben, blozen en hikken. Drie ervan kunnen door een werkwoord worden uitgedrukt, namelijk jeuken, blozen en hikken, maar ook door jeuk hebben, een kleur krijgen en de hik hebben. Hieronder enkele voorbeelden die dit aantonen.

- (71) Een aantal lezers zal nu **jeuk hebben** en krabben. (CHN)³
- (72) Als jij op dat moment in het water bent, zal **je lichaam gaan jeuken**. (CHN)
- (73) „Ja”, zegt Jansen, **die een kleur krijgt**, „daarover moet ik eerst ruggespraak houden met Den Haag, maar morgen kan ik er misschien aan het ontbijt meer over zeggen”. (CHN)
- (74) **Brigitte, bewoonster in de Rozenwingerd, bloost**. Ze kijkt verlangend rond, maar heeft haar vriendje nog niet gevonden. (CHN)
- (75) Amerikaanse chirurgen zijn erin geslaagd een man te genezen die al twee jaar lang **de hik had**. (CHN)
- (76) **Ze hikt** van het lachen. „Maar het heeft ook als gevolg dat hij in zijn dagboek niets te melden heeft.” (CHN)

De actie kippenvel hebben kan alleen uit worden gedrukt door een nomen in combinatie met een hulpwerkwoord.

Er is ook een actie die kan worden uitgedrukt door een werkwoord in combinatie met een adjectief. Het gaat hier om de actie van even buiten bewustzijn raken: flauw vallen.

- (77) Omdat **hij bijna flauw viel**, werd de zitting voor een kwartier geschorst. (CHN)

Het Nederlands bevat vrijwel geen klanknabootsende woorden. Een uitzondering zijn de woorden voor de actie de hik hebben. Deze woorden zijn wel klanknabootsend. Het gaat om hikken en de hik hebben. (Philippa et al., 2009). Verder kan ook gezegd worden dat het woord ‘niezen’ klanknabootsend is.

De meeste woorden in de tabel vormen een lexicale eenheid in die zin dat ze alleen gebruikt worden om de betreffende *involuntary bodily action* uitdrukken. Toch zijn er een aantal woorden die geen lexicale eenheid vormen. Een eerste voorbeeld is het woord beven dat een *involuntary bodily action* beschrijft. Het gaat dan om het trillen van het lichaam. Het kan echter ook gebruikt worden voor het trillen van objecten. Onderstaande voorbeelden laten dit verschil zien.

³ Corpus Hedendaags Nederlands: <https://portal.clarin.inl.nl/search/page/search>

- (78) **Hij beefde**, hij trok zijn vriend van de bank. (CHN)
- (79) We weten waar **de aarde kan beven**, waar vulkanen kunnen uitbarsten, overstromingen kunnen voorkomen. (CHN)

Ook het werkwoord trillen laat ditzelfde verschijnsel zien. Het woord kan zowel een *bodily action* trillen van het lichaam uitdrukken, maar ook het trillen van objecten. Onderstaande voorbeelden geven dat aan.

- (80) **De vloer van de hal trilde** letterlijk en figuurlijk terwijl de jongeren uitbundig het slotlied Freedom zongen, dansten en uitbundig losbraken in gejuich. (CHN)
- (81) Dan begint **zijn lip te trillen**. Hij fluistert iets over Suriname. Het is bijna niet te horen. (CHN)

Een ander woord dat geen lexicale eenheid vormt is het werkwoord hikken. Dat woord kan de *bodily action* hikken beschrijven in de zin van de samentrekking van het middenrif waardoor er een specifiek geluid ontstaat. Het kan echter ook betekenen dat een auto hapert. Ook dan wordt het woord hikken als omschrijving gebruikt. Onderstaande voorbeelden laten dit verschil zien.

- (82) **De chaotische verkeersstroom, die hort, hikt**, hapert en weer op gang komt, illustreert de verschillende fasen van haar ziekte, en de poorten van de rondweg en de namen van de metrostations zijn voor hem als de staties van een kruisweg.
- (83) **Hij hikt** uren lang. Kan niet slikken.

Een laatste werkwoord dat geen lexicale eenheid vormt is het werkwoord 'voelen'. Dit werkwoord kan de *bodily action* voelen beschrijven in de zin van voelen met zintuigen. Het kan echter ook voelen betekenen in de zin van in een staat verkeren of een gebeurtenis aan voelen komen. De onderstaande voorbeelden geven een dergelijk verschil aan.

- (84) U herkent misschien het volgende: u wilt iets oppakken of u geeft iemand een stevige handdruk en **voelt pijn** aan de buitenkant van de elleboog. (CHN)
- (85) **Ik voelde me tot hem aangetrokken** omdat ik hem aantrekkelijk, intelligent en ambitieus vond. (CHN)
- (86) Hij verzekert dat hij een uitstekende samenwerking heeft met Louisville.. "**We voelen elkaar goed aan.**" (CHN)

Er is een actie die kan worden uitgedrukt door meerdere woorden. Dat is de actie waarbij het lichaam of een lichaamsdeel gaat trillen. Zoals al eerder gezegd zijn daar de woorden beven, trillen en bibberen voor. Het woord bibberen betekent het trillen van het lichaam en dan voornamelijk van de kou. Het woord beven is het trillen van het lichaam voornamelijk door angst. Het woord trillen omschrijft de

actie van het trillende lichaam in het algemeen. Daarbij nogmaals de opmerking dat trillen en beven ook voor objecten kunnen worden gebruikt.

2.5.2 Syntactische constructie

Het Nederlands heeft verschillende constructies om de *involuntary bodily actions* uit te drukken.

1. Persoon X_v
2. Lichaamsdeel X_v
3. Lichaam X_v
4. Persoon $V X_n$
5. Leeg subject X_v
6. Persoon X_v Object

De eerste constructie is de meest gebruikte constructie. Deze constructie bestaat uit de persoon die het subject is en de actie ondergaat. Daarna volgt het werkwoord dat de *bodily action* uitdrukt. Hieronder volgt een aantal voorbeelden van een dergelijke constructie.

- (87) In de afgelopen week was het weer het geval waar **hij iemand die niet meer ademde** kon reanimeren. (CHN)
- (88) "Ik wilde net komen helpen", zegt pa. **Hij gaapt**. "Dan mag jij de groenten plukken, wassen en snijden", zegt ma. (CHN)
- (89) "**Hij** had duidelijk veel pijn, **hijgde zwaar** en langzaam. Er kwam slijm en bloed uit zijn mond en probeerde op te staan, maar viel direct op de grond. (CHN)
- (90) Bij de eerste trek **hoestte ik** al, maar ik ging door met paffen tot ik niet meer hoestte. (CHN)

Een volgende constructie is dat niet de persoon, maar het lichaamsdeel het subject is van de zin. Daarna volgt het werkwoord dat de *bodily action* uitdrukt. In de tabel is te zien voor welke werkwoorden dit mogelijk is. Opvallend is dat al deze werkwoorden ook met de eerste constructie, Persoon X_v , de betreffende actie kunnen beschrijven. Een aantal voorbeelden van deze constructie waarin het lichaamsdeel het subject is, zijn de volgende:

- (91) **Zijn teen bloedt** en zijn rug doet pijn. 'Van de stenen en de knuppels, criminelen zijn het.' (CHN)
- (92) Zijn ogen staan glazig, en **zijn handen beven**, alsof hij zopas heeft vernomen dat zijn krant door Christian van Thillo en zijn Persgroep is gekocht. (CHN)
- (93) **Zijn handen trillen** als hij binnenkomt in een café aan het gerechtsgebouw. (CHN)
- (94) **Mijn armen en handen jeukten**, maar ik dacht er niet aan dat dit met de plant kon te

maken hebben. (CHN)

- (95) Ze probeert er zelf een ‘proper’ verband rond te leggen, maar haar **handen bibberen**. (CHN)

Het is opvallend dat het zeer vaak om het lichaamsdeel hand gaat in combinatie met bibberen, beven en trillen.

Het is naast het lichaamsdeel als subject, ook mogelijk het hele lichaam als subject te hebben. De constructie is dat het lichaam het subject is en daarna volgt een werkwoord dat de actie uitdrukt. Dit is niet bij alle werkwoorden mogelijk. In de tabel is te zien welke werkwoorden dit toestaan. Hieronder volgen een aantal voorbeelden.

- (96) Je danst alsof **je hele lichaam jeukt**. Voorwaarts! (CHN)
- (97) Toen stond ik op en **mijn hele lichaam trilde** en ging voorover naar de vloer. (CHN)
- (98) Deze duurde zo'n zes uur: intens, intens, intens wit licht, en **mijn hele lichaam beefde**. (CHN)
- (99) De kasseien vriezen uit het wegdek. **Uw hele lichaam bibbert** en uw neus loopt. (CHN)

De vierde constructie komt voor bij de acties die door een nomen kunnen worden uitgedrukt. Deze constructie bestaat uit een persoon als subject, een hulpwerkwoord en een nomen dat de *involuntary bodily action* uitdrukt. De hulpwerkwoorden bij deze acties zijn hebben en krijgen. Deze woorden zijn hierboven al genoemd en te zien in de tabel.

De volgende constructie is de constructie met een leeg subject. In deze constructie is het subject leeg en volgt daarna het werkwoord dat de actie uitdrukt. Dit is alleen mogelijk bij de actie jeuken. Een tweetal voorbeelden toont dit aan.

- (100) De nieuwe man heeft geen spierballen maar een bierbuik, hij citeert niet uit Dostojevski maar laat scheten en boeren, hij is niet discreet of geraffineerd maar krabt waar **het jeukt**. (CHN)
- (101) Als **het jeukt**, dan moet je krabben, maar wat als je pijn hebt in een lichaamsdeel dat er niet meer is? (CHN)

De laatste constructie komt ook maar eenmaal voor. Deze constructie bestaat uit een persoon dat het subject is. Vervolgens komt er een werkwoord dat de *involuntary bodily action* uitdrukt. Daarna komt het direct object dat bij de actie betrokken is. Dit is alleen bij het werkwoord verstuiiken. Dit werkwoord kan niet voorkomen zonder object. Opnieuw een tweetal voorbeelden dat dit aantoont.

- (102) Bij de landing **verstuiikte de 25-jarige Smith zijn linkerenkel** zo zwaar dat meteen ook zijn been brak. (CHN)

(103) Callens **verstuikte haar pols** bij een lelijke val op training, donderdag. (CHN)

2.6 Oneida

Oneida is een taal die gesproken wordt in de staat Wisconsin in de Verenigde Staten en in Canada (Michelson, 2002). De taal is uit de Iroquian-familie. De taal heeft twee verschillende dialecten en wordt gesproken door nog ongeveer 180 personen.

2.6.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Om *involuntary bodily actions* uit te drukken gebruikt Oneida werkwoordsstammen. Deze stammen dragen de semantische betekenis van de acties. Aan de stammen worden prefixen en suffixen vastgemaakt die de persoon en andere informatie uitdrukken. De stammen voor de *bodily actions* zijn te zien in de tabel. Een aantal voorbeelden zijn *-ahsaʔk-* ‘hoesten’, *-itaʔ-* ‘slapen’ en *-olishΛ-* ‘hijgen’. Gekeken naar de lexicalisatie van deze *bodily actions* valt een aantal dingen op. Als eerste zijn er veel stammen die een lexicale eenheid vormen. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de bovengenoemde werkwoorden en een groot aantal werkwoorden in de tabel. Er is echter ook een werkwoord die geen lexicale eenheid vormt. Dit is de stam die de actie blozen uitdrukt: *ukoht-* + *nikwahtal-*. Letterlijk betekenen deze woorden respectievelijk ‘doordringen’ en ‘rood’ (Michelson, 2002:1006). Met deze twee woorden achter elkaar wordt de actie blozen uitgedrukt.

Een stam die opvalt in de tabel is *.atskalaʔwaht-* ‘gapen’. Deze stam is afgeleid van de stam *.atskalaʔw-* ‘je mond openen’. Het woordenboek behandelt ‘gapen’ als een lexicale eenheid. Op basis van deze gegevens zou dat echter betwifteld kunnen worden.

Verder is het zeer waarschijnlijk dat de stammen *.iʔtsyuhkw-* ‘niezen’ en *.iʔtsyuhkwanyu-* ‘onophoudelijk niezen’ klanknabootsende woorden zijn. Dit zijn echter wel de enige klanknabootsende woorden in de lijst van *involuntary bodily actions* in het Oneida.

Zoals het laatstgenoemde voorbeeld laat zien zijn er verschillende stammen voor ‘niezen’ en ‘onophoudelijk niezen’. In dit geval wordt voor de betekenis ‘onophoudelijk niezen’ de stam gevormd door de stam van ‘niezen’ en de dualic *-nye*. Bij meerdere stammen is een dergelijk verschil waar te nemen. Naast *-athut(e)-* ‘horen’ bestaan er ook de stammen *-atahuhsanelaʔ* ‘verkeerd horen’ en *-athuteʔtsihΛ-* ‘onverwacht horen’ (Michelson, 2002:199). De eerstgenoemde stam ‘verkeerd horen’ bestaat uit de semireflexief *-at-*, *-ahsuhs-* dat ‘sense of hearing’ betekent en *.nelaʔak* ‘fout’. De laatstgenoemde stam ‘onverwacht horen’ bestaat uit de stam van het werkwoord ‘horen’ en daarnaast een suffix *-ʔtsihΛ* (Michelson, 2002:130). De precieze betekenis is onbekend. Dit suffix komt echter ook voor bij het werkwoord ‘onverwacht weten’. Het heeft dus te maken met een onverwachte actie. De laatste actie waarbij een dergelijk verschijnsel voorkomt is *-uhkal-* / *-uhkalel-* ‘snurken’. Er bestaat

naast deze stam namelijk ook *-uhkaleʔni-* ‘luid snurken’. Het bestaat uit de stam van ‘snurken’ en het suffix *eʔni-* dat meerdere keren voorkomt bij stammen die harde geluiden uitdrukken (Michelson, 2002:748).

Een laatste opvallende zaak in de lijst met *involuntary bodily actions* in het Oneida zijn de stammen voor ‘jeuken’. Er zijn drie verschillende stammen die deze actie kunnen uitdrukken. De eerste is *-luhkwaʔt-* ‘to be itchy’, daarnaast bestaat *-luhkwani-* ‘to feel itchy’ en daarnaast bestaan de stammen *N-luhkwani-*, *-N-luhkwΛ*, *-yaʔtaluhkwani-*, *-yaʔtaluhkwΛ* ‘to get itchy on the body’ (Michelson, 2002:1057). Deze laatste stammen worden gevormd door een werkwoord en een nomen dat in het werkwoord geïncorporeerd wordt.

2.6.2 Syntactisch constructie

In het Oneida zijn tot nu toe twee constructies gevonden die *involuntary bodily actions* kunnen uitdrukken.

1. Persoon- X_v
2. Persoon-N- X_v

De eerste constructie is mogelijk bij alle stammen die in de tabel staan, met uitzondering van *-N-luhkwani-* ‘ergens jeuk hebben’. Deze stam komt later ter sprake. De andere stammen komen allemaal voor met de constructie Persoon- X_v . Deze constructie bestaat uit de persoon die het subject is van de zin. Deze persoon is als prefix aan de stam verbonden. De stam drukt vervolgens de lexicale betekenis van de *bodily action* uit. Een aantal voorbeelden laat zien hoe deze constructie in elkaar steekt in het Oneida.

- | | | |
|-------|---|-------------------|
| (104) | te-ho-ateʔtuhkwΛ-ʔ
DU-PRO-sweat-STAT
‘he is sweating’ | (Abbott, 2000:21) |
| (105) | s-athuthe
PRO-hear.STAT
‘you hear’ | (Abbott, 2000:45) |
| (106) | Λ-s-athute-keʔ
FUT-PRO-hear-PNC
‘you will hear’ | (Abbott, 2000:45) |

Daarnaast zijn er veel voorbeelden te vinden in het woordenboek. Deze voorbeelden hebben geen glossen, maar op basis van bovenstaande voorbeelden is het mogelijk te bepalen dat deze voorbeelden dezelfde constructie hebben.

- (107) waʔthó.tsyuhkwe?
‘he sneezed’ (Michelson, 2002:445)
- (108) tekashʌthos
‘I’m crying’ (Michelson, 2002:120)
- (109) ʌhlúhkalele?
‘he will snore’ (Michelson, 2002:748)
- (110) wakhnyó.skalus
‘I have the hiccups’ (Michelson, 2002:398)

Hierbij nog de opmerking dat in het Oneida het subject, als dit apart wordt omschreven door een woord, na het werkwoord komt. Dan is de constructie eigenlijk Persoon-X_v Persoon. Dit is te zien in het volgende voorbeeld.

- (111) tho kwí: niyotahalatalíʌ kaʔikʌ wahoslʌhtalawe? ohkwa:li
there the sun is so hot this he got sleepy the bear
‘The hot sun made the bear very sleepy’ (Michelson, 1981:32)

Er is echter nog een andere constructie mogelijk in het Oneida. Dat is een constructie waarin een nomen wordt geïncorporeerd in het werkwoord. Volgens de grammatica (Abbott, 2000: 33) is dit vaker het geval bij werkwoorden. Er is zelfs een speciaal slot waarin een nomen kan worden geïncorporeerd (Abbott, 2000: 33). Volgens Mithun (1999:44) komt dit verschijnsel bij meer talen uit Noord-Amerika voor. Voor *involuntary bodily actions* is dit echter maar bij één actie het geval. Dat is bij één van de stammen voor jeuken. De stam bestaat uit het prefix dat de persoon aanduidt, vervolgens het nomen dat aangeeft welk lichaamsdeel de actie ondergaat en daarna de stam. Enkele voorbeelden hiervan zijn de volgende.

- (112) wakahsiʔtalúhkwaníhe?
‘I have an itching foot’ (Michelson, 2002:541)
kahsike
‘my foot’ (Michelson, 2002:1004)
- (113) wakeshnuhsalúhkwaníhe?
‘my hand is itchy’ (Michelson, 2002:541)

	keshnuke	
	‘my hand’	(Michelson, 2002:1030)
(114)	uksinalúhkwa?	
	‘my leg got itchy’	(Michelson, 2002:541)
	ohsina	
	‘leg’	(Michelson, 2002:1072)

2.7 Trio

Trio is een taal uit de Caribische taalfamilie. De taal heeft ongeveer 2000 sprekers verdeeld over vier dorpen in Suriname en Brazilië. Zelf noemen deze mensen hun taal *Tarëno*, dat letterlijk ‘de mensen hier’ betekent. (Carlin, 2004:1)

2.7.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Trio heeft een aantal woorden dat *involuntary bodily actions* kan uitdrukken. Als eerste is er een grote groep ideofonen zoals te zien is in de tabel. Een aantal voorbeelden hiervan zijn de woorden *asino* ‘niezen’, *ton-ton* ‘hoesten’, *kororo* ‘snurken’ en *kapi* ‘knippen’ (Carlin, 2004 en Meira, 1999). Deze woorden hebben een overeenkomst met het geluid of de beweging van de actie. Deze woorden komen altijd voor in combinatie met het werkwoord *kato* ‘zeggen’. Een voorbeeld hiervan is het volgende:

(115)	poke	ka-kë	
	SS.breath	say-IMP	
	take a breath!; hold your breath! (say poke!)		(Carlin, 2004: 412)

Daarnaast is er een groep werkwoorden die *involuntary bodily actions* kunnen uitdrukken. In de groep met werkwoorden zijn verschillende werkwoorden te onderscheiden. Er zijn een aantal werkwoorden die gemaakt zijn van een nomen met een *verbalizer*. De eerste woorden zijn met de *verbalizer* –*pami*. Deze *verbalizer* wordt door Carlin (2004:323) *sensory state* genoemd en heeft de betekenis van het ondergaan van een fysieke of mentale actie of gevoel (Carlin, 2004:330). Deze komt voor bij de werkwoorden *tëtëpami* ‘trillen’, *kirikiri* ‘trillen’ en *pinopami* ‘kippenvel hebben’. Een voorbeeld van deze *verbalizer* is het volgende. De *verbalizer* heeft in dit voorbeeld een andere vorm als gevolg van fonologische regels.

- (118) kapi wi-ka-e
 blink 1SA -say:Prs.Ipf-Cty
 I am blinking (Meira, 1999: 679)
- (119) kororo n-ka-∅-n
 SS.snore 3→3-say.1TR-PRES-NCERT
 he is snoring (he is saying kororo) (Carlin, 2004: 412)
- (120) tonton wi-ka-e
 cough 1SA -say:Prs.Ipf-Cty
 'I am coughing' (Meira, 1999: 487)

Alle andere acties worden uitgedrukt doormiddel van een werkwoord met een prefix dat de persoon uitdrukt. De constructie hiervan is de volgende:

persoon-X_v

Er zijn veel voorbeelden van deze constructies te vinden. Een aantal hiervan tonen aan hoe deze constructie opgebouwd is:

- (121) mure wëri ∅-ena-o n-ë-ëni-ja-n
 child woman 3-neck-LOC 3↔3-REFL-sleep-PRES-NCERT
 'the child is sleeping in the woman's arms' (Carlin, 2004:197)
- (122) rnenjaare t-eenli-ja-e kure_ren,
 now 1SA-sleep-Prs.Ipf-Cty well_Truly
 'now I sleep really well' (Meira, 1999:451)
- (123) n-ë:s-ina-n anota-hpë-ke
 3↔3-REFL-cry-PRES.NCERT 3POSS.fall.NOM-PST-INST
 he is crying because he fell (Carlin, 2004:10)
- (124) irë-me i-mama:-hpë tï-w-ës-ina-e
 DP.INAN.ANA-FACS 3POSS-mother-PST COREF-1TR-REFL-cry-NF
 so his mother cried (Carlin, 2004:110)

2.8.1 Lexicale uitdrukking en constructie

Het Wolof heeft een groot aantal woorden die *involuntary bodily actions* kunnen uitdrukken. Opvallend is dat dit vrijwel alleen maar werkwoorden zijn. De meeste woorden zijn lexicale items en hebben dus een zelfstandige betekenis zoals te zien is in de tabel. Er zijn een aantal klanknabootsende woorden aan te wijzen in de termen voor *bodily actions*. Het gaat dan om de woorden voor ‘hikken’ *hikət*, ‘niezen’ *isli* of *tisoli* en ‘snurken’ *xaran*. Verder is het opvallend dat er voor een aantal acties meerdere woorden bestaan die allemaal een andere betekenis hebben. Een voorbeeld zijn de twee woorden voor ‘trillen’ *raf* en *lɔx*. Het eerste woord kan alleen gebruikt worden als het gaat om een lichaamsdeel dat trilt en het tweede woord wordt alleen gebruikt bij het trillen van het gehele lichaam. Voor *raf* geeft het woordenboek van Munro en Gaye (2012) ook nog de betekenis van zenuwachtig bewegen of een zenuwtrekje waardoor een deel van het lichaam gaat trillen (Munro en Gaye, 1991:107). Ook voor het uitdrukken van de actie ‘verstuiken’ worden twee woorden gebruikt: *fɔxɔɲ* en *xəm*. De eerste wordt in het algemeen voor verstuiken gebruikt, het tweede woord specifiek wanneer het gaat om het verstuiken van gewrichten. Ook voor ‘voelen’ bestaan verschillende manieren: *lal* ‘voelen, aanraken’ (Munro en Gaye, 1991:70), *lamb* ‘voelen’ (Munro en Gaye, 1991:172) en *jək* ‘aanvoelen van gebeurtenis’ (Cissé, 1998:319). De laatste actie die uitgedrukt kan worden door verschillende woorden is ‘hikken’. De twee woorden zijn *hikət* en het werkwoord *juxel*. Er is hier geen duidelijk betekenisverschil waar te nemen, het eerste woord is echter een leenwoord uit het Frans. Ook ‘niezen’ heeft twee verschillende woorden, *isli* en *tisoli*, maar dat is vanwege een dialectvariant (Cissé, 1998:193).

Het volgende dat opvallend is in de lijst met *involuntary bodily actions* in het Wolof is dat er twee woorden voor de acties zijn die geen lexicale eenheid vormen. Ook dit is te zien in de tabel in de appendix. Het eerste woord dat geen lexicale eenheid vormt, is het woord *dau* dat gebruikt wordt om aan te geven dat iemand kippenvel heeft. Dit woord betekent echter letterlijk ‘rennen’ (Munro en Gaye, 2012:28). Toch wordt het ook voor ‘kippenvel gebruikt’ en letterlijk wordt er dan gezegd dat het lichaam aan het rennen is.

(128)	sam-a	jɛram	mingi	dau	
	POSS-1SG	lichaam	3SG	rennen	
		‘ik heb kippenvel’			(WOL_S 4A_GJvM: 62) ⁴

Het andere woord dat geen lexicale eenheid vormt is het woord *xɛf*. Dit woord kan gebruikt worden voor de actie knipperen. Een volgende zin toont dat aan:

⁴ Code om naar eigen corpus Wolof te verwijzen: Wolof_sessie+nummer_initialen:nummer voorbeeld uit de sessie)

Een volgende constructie neemt het gehele lichaam als subject. Hierbij lijkt het zo te zijn dat er minder controle is dan bij de constructies waarbij de persoon zelf het subject is van de zin, zoals in de eerst genoemde constructie. In deze constructie is namelijk het lichaam degene die de controle lijkt te hebben en niet de persoon zelf. Verder is het opmerkelijk dat deze constructie alleen maar voorkomt bij *involuntary bodily actions* die met de huid te maken hebben. Werkwoorden als niezen, hoesten of kwijlen komen niet voor in deze constructie. Een aantal voorbeelden van deze constructie zijn de volgende:

(140) sam-a jɛram da-fa-j xasan
 POSS-SG lichaam zijn-3SG-PROGR jeuken
 ‘ik heb jeuk’ (lett. ‘mijn lichaam is aan het jeuken’) (WOL_S4A_GJvM:60)

(141) sam-a jɛram mingi dau
 POSS-SG lichaam 3SG rennen
 ‘ik heb kippenvel’ (lett. ‘mijn lichaam is aan het rennen’) (WOL_S4A_GJvM:62)

(142) sam-a jɛram mingi ɲax
 POSS-1SG lichaam 3SG zweten
 ‘mijn lichaam zweet’ (WOL_S8A_GJvM:110)

(143) sam-a jɛram mingi mɛti
 POSS-1SG lichaam 3SG pijn.doen
 ‘mijn lichaam doet pijn’ (WOL_S8A_GJvM:111)

Het zou kunnen dat het woord voor ‘lichaam’ hier in de betekenis van huid wordt gebruikt. Dat blijkt uit de volgende voorbeelden duidelijker:

(144) sam-a jɛram mingi xɛs
 POSS-1SG lichaam 3SG licht.worden
 ‘mijn huid wordt lichter’ (WOL_S8A_GJvM:112)

(145) sam-a jɛram mingi lak
 POSS-1SG lichaam 3SG verbrand
 ‘mijn huid is verbrand’ (WOL_S8A_GJvM:114)

Er zijn in het Wolof ook constructies mogelijk waarbij er een leeg subject is. Hierbij lijkt er geen of minder controle te zijn door de persoon op wie de actie betrekking heeft. De volgende voorbeelden laten zinnen zien waar dit het geval is.

(146) da-fa-j xasan
 zijn-3SG-PROGR jeuk
 ‘het jeukt’ (WOL_S8A_GJvM:122)

(147) da-fa-j mɛti
 zijn-3SG-PROGR pijn.doen
 ‘het doet pijn’ (WOL_S8A_GJvM:1)

Als laatste is de constructie mogelijk waarbij de *bodily action* wordt uitgedrukt door middel van een nomen. Hiervan is tot nu toe één voorbeeld bekend. Het gaat dan om een combinatie van het hulpwerkwoord ‘hebben’ en een nomen ‘bloed’ en dit is een uitdrukking om aan te duiden dat je aan het bloeden bent.

(148) da-ma am dɛret
 zijn-1SG hebben bloed
 ‘ik heb bloed’ (WOL_S6A_GJvM:94)

(149) da-ma am xasan
 zijn-1SG hebben jeuken
 ‘ik heb jeuk’ (WOL_S4A_GJvM:60)

(150) da-ma am hikət
 zijn-1SG hebben hikken
 ‘ik heb de hik’ (WOL_S4A_GJvM:61)

2.9 Yupik

Central Alaskan Yupik is een taal uit de familie van Yupik- of Eskimotalen. Er zijn volgens Woodbury (1984) vijf Yupiktalen die behoren tot de tak van de Eskimo-Aleutfamilie. De taal is één van de weinige talen uit deze familie die kans heeft om te overleven, hoewel deze bedreigd is. De taal wordt gesproken aan de zuidwestkust van Alaska. (Miyaoka, 2012)

2.9.1 Lexicale uitdrukking en constructie

De woorden die *involuntary bodily actions* uitdrukken in het Yupik zijn altijd werkwoorden. Deze werkwoorden bestaan uit de stam met de lexicale mening en prefixen die onder andere persoon en tijd uitdrukken. Er zijn veel voorbeelden van werkwoorden met een zelfstandige betekenis en deze

werkwoorden vormen een lexicale eenheid zoals te zien is in de tabel. Een aantal voorbeelden is *aitaur-* ‘gapen’, *qiive-* ‘trillen’ en *ungiliq-* ‘jeuken’. Er zijn echter ook een aantal werkwoorden die geen lexicale eenheid vorm hebben, maar letterlijk iets anders betekenen en daarom ook een bepaalde stam hebben. Een voorbeeld hiervan is het werkwoord *kiirniur-* of *kiiryuq-* dat ‘zweten’ betekent. Dit woord betekent letterlijk ‘warm zijn’ en is dus gerelateerd aan de betekenis van ‘zweten’ (Jacobson, 2012:358). Het is echter geen lexicale eenheid. Een ander woord voor ‘zweten’ bestaat niet in deze taal. Een ander voorbeeld is het werkwoord *kavinge-* ‘blozen’. Dat is letterlijk ‘rood worden’. Verder is dit verschijnsel te zien bij het werkwoord *anernerir-* ‘sterven’ dat letterlijk ‘stoppen met ademen’ betekent (Jacobson, 2012:109).

Er zijn ook werkwoorden afgeleid van nomina. Een voorbeeld van een dergelijk woord is het woord *anerteqe-* ‘ademen’. Dit woord komt van het nomen *anerneq-* ‘ziel, geest of adem’ (Jacobson, 2012). Ook het werkwoord *kavinge-* ‘blozen’ komt van het woord *kavi* ‘rood’ (Miyaoaka, 2012:328). Dit is ook het geval voor het werkwoord *tuteg-* ‘slapen naast’ dat van het woord *tutek* ‘bedmate’ (Jacobson, 2012:658).

Er zijn ook werkwoorden die door het toevoegen van prefixen een andere stam krijgen en daardoor een andere betekenis. Een goed voorbeeld hiervan is het werkwoord *anerteqe-* ‘ademen’. Daarbij horen de woorden *anernerir-* ‘sterven’ en *anernerite-* ‘hijgen’. Deze woorden betekenen letterlijk ‘stoppen met ademen’ en ‘kort van adem zijn’. Ze zijn dus afgeleid van het werkwoord dat ‘ademen’ betekent (Jacobson, 2012:110).

2.9.2 Syntactische constructie

Om *involuntary bodily actions* te beschrijven in het Yupik zijn er meerdere constructies mogelijk.

1. X_v-Persoon
2. Persoon X_v-Persoon
3. Lichaamsdeel X

De eerste constructie komt in de meeste gevallen voor. Deze constructie bestaat uit de stam van het werkwoord dat de betekenis van de actie draagt en daarachter prefixen die onder andere de persoon uitdrukken die de actie ondergaat. Een aantal voorbeelden hiervan maken duidelijk om welke constructie het hier gaat.

(151)	cakner-e-m struggle-EV-REL.sg ‘he is sweating due to suffering’	ugaani because.of	kiiryug-luni sweat-APP.3Rsg	(Miyaoaka, 2012:746)
-------	---	----------------------	--------------------------------	----------------------

- (152) Aya-kata-neq tami-in qia-lar-tuq
 go-IMN-VNnm.ABS.sg all-CNNst.3sg cry-REG-IND.3sg
 ‘he cries at every departure time / whenever one is about to leave’
 (Miyaoaka, 2012:613)
- (153) kavi-ng-uq
 red-INC- IND.3sg
 ‘he is blushing’
 (Miyaoaka, 2012:328)
- (154) quzy-siyaay-tuy
 cough-too.much-IND.3sg
 ‘he is coughing too much’
 (Miyaoaka, 2012:232)

Het is ook mogelijk dat in een zin een subject expliciet verwoord wordt. Dan komt het subject voor het werkwoord, maar heeft het werkwoord wel een prefix voor de persoon. Van deze constructie zijn ook een aantal voorbeelden te vinden in de grammatica.

- (155) piipi-t aqsi-aqameng qia-yuit-ut
 baby-ABS.pl full-CNNwv.3Rpl. cry-never-IND.pl
 ‘the babies never cry when they are full’
 (Miyaoaka, 2012:1282)
- (156) kass’ar-pa-ll’er qalri-llaq-naur-tuq
 white.man-big-shabby.ABS.sg cry-suddenly-CSQ-IND.3sg
 ‘And then it happened that the big white man would burst out crying’
 (Miyaoaka, 2012:1243)

Een laatste constructie is mogelijk met een lichaamsdeel als subject. Er is echter maar één voorbeeld te vinden in de grammatica met een *involuntary bodily action* waarvan het subject een lichaamsdeel is.

- (157) unat-ai qiiv-luteng iga-ngnaq-uq
 hand-ABS.3RGsg.pl shake-APP.3pl write-CAN-IND.3sg
 ‘he is trying to write with his hands shaking’
 (Miyaoaka, 2012:1466)

3. Vergelijking gevonden data

Als alle data van de verschillende talen naast elkaar worden gelegd zijn er enkele opvallende zaken te zien. In het volgende deel worden deze uitgebreid besproken en toegelicht. Zo heb ik geprobeerd een vergelijking te maken van de verschillende lexicale en grammaticale constructies van de *involuntary bodily actions* van de talen uit het sample.

3.1 Lexicale vergelijking

Allereerst wil ik de verschillende talen op lexicaal niveau met elkaar vergelijken. Er zijn diverse verschijnselen die in alle talen terugkomen, zoals de verschillende woordsoorten en ook verschijnselen die maar in enkele talen voorkomen, zoals woorden die de intensiteit van een actie uitdrukken. Verder kijk ik of er een correlatie is tussen de oorzaak van de actie en de verschillende lexemen die de actie uit kunnen drukken.

3.1.1 Woordsoort

Gekeken naar de woordsoorten van de verschillende *involuntary bodily actions* in de tabel valt het op dat vrijwel alle talen bijna alleen maar werkwoorden gebruiken om deze acties uit te drukken. Het lijkt logisch dat de meeste talen vooral werkwoorden gebruiken om deze acties uit te drukken, omdat werkwoorden in de talen van de wereld acties, processen en staat uitdrukken (Velupillai, 2012:123). Daar horen *involuntary bodily actions* ook bij.

De Noord-Amerikaanse talen uit het sample gebruiken alleen maar werkwoorden zoals te zien is in de tabel. Dit zijn Oneida, Kiliwa en Yupik. De andere talen in het sample hebben allemaal een aantal acties die ook of alleen maar door een nomen of een ander woordsoort kunnen worden uitgedrukt. Onderstaand overzicht geeft een beeld welke talen andere woordsoorten gebruiken naast de veelgebruikte werkwoorden.

Engels

<i>woord</i>	<i>gebruikte woordsoort</i>	<i>actie</i>	<i>andere woordsoort voor dezelfde actie</i>
have a cough	nomen	hoesten	ook werkwoord
have a hiccup	nomen	hikken	ook werkwoord
have goosepimples	nomen	kippenvel	geen
have an itch	nomen	jeuken	ook werkwoord
give a yawn	nomen	gapen	ook werkwoord

Bwe Karen

<i>woord</i>	<i>gebruikte woordsoort</i>	<i>actie</i>	<i>andere woordsoort voor dezelfde actie</i>
a θəkhe	adverbiale uitdrukking	gapen	geen

Nederlands

<i>woord</i>	<i>gebruikte woordsoort</i>	<i>actie</i>	<i>andere woordsoort voor dezelfde actie</i>
de hik hebben	nomen	hikken	ook werkwoord
kippenvel hebben	nomen	kippenvel	geen
jeuk hebben	nomen		ook werkwoord
flauw vallen	adjectief + werkwoord		geen

Wolof

<i>woord</i>	<i>gebruikte woordsoort</i>	<i>actie</i>	<i>andere woordsoort voor dezelfde actie</i>
am hikət	nomen	hikken	ook werkwoord
am xasan	nomen	jeuken	ook werkwoord

Duits

<i>woord</i>	<i>gebruikte woordsoort</i>	<i>actie</i>	<i>andere woordsoort voor dezelfde actie</i>
den Schluckauf haben/ bekommen	nomen	hikken	ook werkwoord
Gänsehaut haben/ bekommen	nomen	kippenvel	geen werkwoord

Het valt op dat in de meeste gevallen waar geen werkwoord wordt gebruikt een nomen wordt gebruikt in plaats van een werkwoord. De enige uitzonderingen zijn *a θəkhe* ‘gapen’ in Bwe Karen dat een adverbiale uitdrukking is en dus door een bijwoord wordt uitgedrukt. En het Nederlands ‘flauw vallen’ is een combinatie van een adjectief en een werkwoord.

De acties die ook door een nomen worden uitgedrukt staan altijd in een constructie waarin ook een werkwoord voorkomt. In de meeste gevallen in bovenstaande tabel is dat een werkwoord dat ‘hebben’ betekent. In het Engels is dat het geval bij vier van de vijf acties die door een nomen worden uitgedrukt, in het Nederlands bij drie van de vier acties, in het Wolof bij alle twee de acties die door een nomen kunnen worden uitgedrukt en in het Duits is dat ook het geval. In het Engels is er één actie,

yawn ‘gapen’, die door een ander werkwoord wordt uitgedrukt: *give* ‘geven’. In het Nederlands is er nog de actie ‘flauw vallen’, waarbij het werkwoord ‘vallen’ wordt gebruikt. In het Duits kan ook het werkwoord *bekommen* ‘krijgen’ worden gebruikt. Het lijkt erop dat in de constructies met ‘hebben’ de persoon de minste controle over de actie heeft. Bij deze constructie lijkt gesuggereerd te worden dat de actie de persoon gewoon overkomt. De persoon heeft immers de gevolgen van de actie. De persoon is in die zin als subject een *experiencer*. In een constructie als *give a yawn* ‘gapen’ in het Engels, lijkt de persoon meer controle te hebben over de actie, aangezien ‘geven’ een werkwoord is die een agens vereist.

Verder valt op dat de meeste acties die door een nomen worden uitgedrukt ook nog een werkwoord hebben die de actie kunnen uitdrukken. Dat is te zien in het bovenstaande overzicht. Een aantal voorbeelden toont dat aan.

Duits

- (158) Die Wolke bockte wie verrückt , man hörte das Wiehern von Wildpferden .
Nachtigaller sprach , **als hätte er einen Schluckauf** : » I-hich glau-haube , i-hich ka-
hann sie ni-hicht me-her hal . (DWDS Moers, Walter, Die 13 1/2 Leben des Käpt'n
Blaubär, Frankfurt a.M.: Eichborn 1999, S. 672)
- (159) Sie schlägt sich auf die Schenkel . **Meine Mutter lacht glucksend** , wenn man sie
nicht sähe , könnte man meinen , sie weint . (DWDS Strittmatter, Erwin, Der Laden,
Berlin: Aufbau-Verl. 1983, S. 193)

Engels

- (160) Melissa **gave a deep yawn**. (BNC GVP 3202)
- (161) I'm thinking there might be something wrong with my plan to wait as I close my eyes
(only to rest them), but even as **I yawn** and put my hands into my armpits I think a
spot of rest isn't such a bad idea so long as I don't fall asleep. (BNC FP6 645)

In het eerste voorbeeld uit het Duits is te zien dat de actie hikken in deze zinnen zowel door een nomen, voorbeeld (158) als door een werkwoord, voorbeeld (159), kan worden uitgedrukt. Voor het Engels geldt hetzelfde voor de actie gapen die in voorbeeld (160) als werkwoord wordt uitgedrukt en in voorbeeld (161) als nomen.

Een laatste opvallende bevinding is dat de actie kippenvel hebben in Europese talen in het sample alleen kan worden uitgedrukt door een nomen. Voor deze actie bestaan geen werkwoorden in het Engels, Duits en Nederlands. In het Trio en Wolof wordt deze actie wel uitgedrukt door een werkwoord.

3.1.2 Lexicale distincties naar de oorzaak van de involuntary bodily actions

Gekeken naar de oorzaak van de verschillende *bodily actions* zou het goed voor kunnen komen dat er lexicale distincties worden gemaakt op basis van de oorzaak. Toch komt het in dit sample niet veel voor. Er zijn vijf talen waarbij er bij een actie onderscheid wordt gemaakt in de lexicalisatie als er een verschillende oorzaak is voor de actie.

In het Bwe Karen zijn er twee woorden die ‘jeuk hebben’ betekenen. Het woord *gra* wordt gebruikt als de jeuk door een ringworm ontstaan is (Henderson, 1997:113). Er is echter ook een ander woord voor de actie jeuken die in de andere gevallen wordt gebruikt, wanneer de jeuk niet door ringworm is ontstaan: *θa* (Henderson, 1997:356). Tevens heeft het Bwe Karen ook drie woorden voor de actie trillen: *dəde*, *gəbi* en *gəme*. De eerste van deze woorden wordt speciaal gebruikt als het gaat om rillen door de kou.

Een ander voorbeeld dat in de data gevonden wordt is in de taal Trio. In het Trio zijn er verschillende woorden voor de actie trillen. Twee ervan worden gebruikt wanneer er een specifieke oorzaak is. Het woord *ewata* ‘trillen’ wordt gebruikt als het trillen door koorts komt (Meira, 1999:663). Een ander woord voor trillen *kirikiri*, wordt gebruikt als het trillen komt door angst, kou of de ziekte van Parkinson (Carlin, 2004:131).

In het Duits en het Nederlands lijkt ook een distinctie te zijn als het gaat om de actie trillen. Het Nederlands heeft verschillende woorden voor trillen: beven, trillen en bibberen. Het woord ‘beven’ wordt vooral gebruikt als het gaat om trillen met als oorzaak angst. Het laatste woord ‘bibberen’ wordt gebruikt als de oorzaak van het trillen de kou is. Het Duits heeft een equivalent *bibbern* ‘bibberen’ dat ook gebruikt lijkt te worden als de oorzaak van het bibberen de kou is.

Het Engels laat ook een dergelijk onderscheid zien als het gaat om de actie trillen. Er zijn in het Engels drie woorden voor trillen: *quiver*, *shake* en *tremble*. De woorden *shake* en *tremble* worden gebruikt bij verschillende oorzaken: kou, ziekte, zenuwen of angst. Het woord *quiver* wordt vooral gebruikt als het gaat om trillen door bepaalde emoties (Cambridge, 2008).

De andere talen hebben geen lexicale distincties als het gaat om de oorzaak van de *involuntary bodily actions*.

Het is opvallend dat de meeste talen die een lexicale distinctie maken als het gaat om de oorzaak van de *involuntary bodily actions* dit bij de actie trillen doen. De oorzaken die worden onderscheiden in de meeste talen zijn trillen door onder andere kou, emotie, angst en ziekte. Dit komt in alle bovenstaande talen terug. Verder is er ook in veel talen een woord voor trillen dat naast mensen ook gebruikt kan worden voor objecten. De talen maken verder geen onderscheid in wat er trilt. De enige taal die dat doet is het Wolof. Deze taal maakt een onderscheid in het trillen van een deel van het lichaam (*raf*) en

het gehele lichaam (*lox*). Deze taal maakt echter geen onderscheid in de oorzaak van de actie doormiddel van het gebruik van verschillende woorden.

3.1.3 Klanknabootsende woorden

Een ander kenmerk waar naar gekeken is tijdens het verzamelen van de data is het voorkomen van klanknabootsende woorden. Deze woorden zijn woorden die de klank van de actie nabootsen. Dit zijn niet per definitie ideofonen. Ideofonen zijn volgens Doke (1935) ‘*a vivid representation of an idea in sound. A word, often onomatopoeic, which describes a predicate, qualifactive or adverb in respect of manner, colour, sound, smell, action, state or intensity.*’ (Doke 1935:118). Verder merkt hij op dat ideofonen een aparte woordklasse zijn. Voeltz en Kilian-Hatz (2001) merken een aantal dingen op over ideofonen. Zo worden ideofonen gevonden in veel meer talen dan verwacht. Het sample is nog niet representatief, maar op basis van dit sample kan aangenomen worden dat alle talen ideofonen hebben (Voeltz en Kilian-Hatz, 2001:3). Verder hebben ideofonen een dramatische functie die andere woordklassen niet hebben. Zij drukken een emotie, event of perceptie uit door taal (Voeltz en Kilian-Hatz, 2001:3). Het is lastig duidelijk te bepalen welk woord een ideofon is en welke woorden alleen klanknabootsend zijn, aangezien klanknabootsing een onderdeel kan zijn van een ideofon. Voor de meeste talen in het sample is het alleen mogelijk te bepalen welke woorden klanknabootsend zijn. Er is te weinig data en geen grammatica of informant die een verschil kan maken tussen ideofonen en andere woordklassen. Het is wel zo dat het Trio erg veel ideofonen heeft, zoals Carlin (2004:410) in haar grammatica beschrijft. Zij geeft hier verder geen reden voor.

In deze scriptie heb ik dus vooral gekeken naar klanknabootsende woorden en niet per se naar ideofonen. Een eerste opvallend kenmerk is dat de meeste talen niet veel klanknabootsende woorden hebben. Onderstaand overzicht geeft weer hoeveel en welke klanknabootsende woorden (en ideofonen in het geval van Trio) de talen in het sample hebben.

<i>taal</i>	<i>klanknabootsend</i>	<i>voorbeelden</i>
Bwe Karen	geen	geen
Duits	één	<i>niesen</i> ‘niezen’
Engels	twee	<i>to hiccup, have the hiccup</i> ‘hikken’, <i>to sneeze</i> ‘niezen’
Kiliwa	vier	<i>wii</i> ‘huilen’, <i>x?uxu</i> ‘hoesten’, <i>x?aasuk</i> ‘hoesten’, <i>wit=wit</i> ‘trillen

Nederlands	twee	niezen, de hik hebben, hikken
Oneida	twee	.iʔtsyuhkw- ‘niezen’, .iʔtsyuhkwanyu- ‘onophoudelijk niezen’
Trio	vier (ook ideofoon)	asino ‘niezen’, kokekoke ‘hijgen’, kororo ‘snurken’, tonton ‘hoesten’
	vijf (alleen ideofoon, niet klanknabootsend)	kapi ‘knipperen’, kēsë ‘hikken’, pinupinu ‘knipperen’, poke ‘ademen’, tētëpami ‘trillen’
Wolof	drie	isli ‘niezen’, tisolì ‘niezen’, hikət ‘hikken’, xaran ‘snurken’
Yupik	één	aqeste- ‘niezen’

Hierbij valt op dat de meeste talen dus vrij weinig ideofonen of klanknabootsende woorden hebben. Alleen het Trio heeft negen ideofonen. Dit is aanzienlijk meer dan de rest, ook gekeken naar de hoeveelheid woorden voor *involuntary bodily actions* in het Trio.

Wat verder opvalt is dat het woord voor de actie niezen in veel talen klanknabootsend (of een in het geval van Trio ook een ideofoon) is.

<i>taal</i>	<i>woord</i>	<i>woordklasse</i>	<i>klanknabootsend</i>
Bwe Karen	ʃwe	werkwoord	ja?
Duits	niesen	werkwoord	ja
Engels	sneeze	werkwoord	ja
Kiliwa	xʔaasuk	werkwoord	ja
Nederlands	niezen	werkwoord	ja
Oneida	.iʔtsyuhkw-	werkwoord	ja
Trio	asino kato	ideofoon	ja (ook ideofoon)
Wolof	isli	werkwoord	ja
Yupik	aqeste-	werkwoord	ja

De woorden voor ‘niezen’ in het sample zijn vrijwel allemaal klanknabootsend, maar deze woorden zijn niet allemaal een aparte categorie. De meeste van deze woorden zijn werkwoorden. Als uitzondering wordt Trio genoemd, waar *asino* echt bij de woordklasse ideofonen hoort.

Wat verder opvalt is dat in vrijwel alle woorden de klank /i/ zit. Dit heeft waarschijnlijk te maken met dat de woorden vrijwel allemaal klanknabootsend zijn. Deze klank heeft waarschijnlijk te maken met het geluid dat hoort bij de actie niezen. Waarom juist de actie niezen in veel talen klanknabootsend is kan niet met zekerheid worden gezegd. Wellicht is het te wijten aan het typische geluid dat de actie niezen maakt en dat veel talen ook een woord hebben voor het geluid van de actie. Denk aan het Nederlandse ‘hatsjie’ en het Yupik ‘achoo’. Er zou meer onderzoek gedaan kunnen worden in de talen van de wereld om te zien of dit een wereldwijd fenomeen is.

3.1.4 Intensiteit en sterkte van de actie

Een ander kenmerk dat opvalt in de overzichten van de verschillende *involuntary bodily actions* in de talen van het sample is dat de talen uit Noord-Amerika de sterkte of intensiteit van een actie kunnen markeren. Ook markeren zij verschillende manieren waarop de actie wordt uitgevoerd. Een kort overzicht laat zien bij welke werkwoorden dit het geval is.

Oneida

-athut(e)-	‘horen’	
-atahuhsanelaʔ	‘verkeerd horen’	
-athuteʔtsihΛ-	‘onverwacht horen’	(Michelson, 2002:199)
.iʔtsyuhkw-	‘niezen’	
.iʔtsyuhkwanyu-	‘onophoudelijk niezen’	(Michelson, 2002:445)
-uhkal- / -uhkalel-	‘snurken’	
-uhkaleʔni-	‘luid snurken’	(Michelson, 2002:748)

Yupik

aqeste-	‘niezen’	
aqessnegaapaq-	‘luid niezen’	(Jacobson, 2012:128)
niite-	‘horen’	
niicuite-	‘niet horen’	(Jacobson, 2012:455)

qavar-	‘slapen’	(Jacobson, 2012:544)
tuteg-	‘naast iemand slapen’	(Jacobson, 2012:651)
anerteqe-	‘ademen’	
anernerite-	‘kort van adem zijn’ (hijgen)	
anernerir-	‘stoppen met ademen’ (sterven)	(Jacobson, 2012:110)

In het Oneida zijn er drie acties die een dergelijk patroon vertonen. Als eerste de actie horen. Er zijn drie stammen die allemaal op de stam *-athut(e)-* ‘horen’ gebaseerd zijn. Deze stammen drukken allemaal een andere manier van ‘horen’ uit. De eerste is de stam voor horen, de tweede is de stam voor iets verkeerd horen en de derde is de stam voor iets onverwacht horen.

Het tweede en derde voorbeeld hebben allebei te maken met de intensiteit van een actie. In voorbeeld (2) is te zien dat er een stam voor de actie niezen bestaat: *.i?tsyuhkw-*. Op deze stam is *.i?tsyuhkwanyu-* gebaseerd. Dit betekent onophoudelijk niezen. Hetzelfde is het geval bij de actie snurken: *-uhkal- / -uhkalel-*. Op die stam is *-uhkale?ni-* ‘luid snurken’ gebaseerd.

Het Yupik heeft ook een voorbeeld waarin verschillende woorden zijn die de intensiteit van de actie aangeven. De stam voor ‘niezen’ is *aqeste-*. Een stam die gebaseerd is op diezelfde stam is *aqessnegaapaq-* ‘luid niezen’.

Verder heeft ook het Yupik nog een aantal voorbeelden van stammen die de manier van de actie aangeven. Een eerste voorbeeld is *niicuite-* ‘niet horen’. Deze stam is gebaseerd op de stam *niite-* ‘horen’.

Er is ook een andere actie die twee verschillende stammen heeft, gebaseerd op de manier waarop de actie plaatsvindt. Deze twee stammen zijn echter niet van elkaar afgeleid. Het gaat om *qavar-* ‘slapen’ en *tuteg-* ‘naast iemand slapen’.

Als laatste zijn er drie stammen die allemaal met de actie ademen te maken hebben. De stam voor ademen is *anerteqe-*. Daarvan afgeleid zijn twee woorden die met ademen te maken hebben en die een manier van ademen aangeven. De eerste is *anernerite-* ‘kort van adem zijn’. Dat is eigenlijk de actie hijgen. De tweede is *anernerir-* ‘stoppen met ademen’. Die stam wordt vaak gebruikt voor sterven.

Dit verschijnsel, dat meerdere stammen van één stam zijn afgeleid en dat er zo een verschil is in intensiteit of manier van de actie, komt niet voor in andere talen van het sample. Wellicht is dit te verklaren door het polysynthetische karakter van veel talen in Noord-Amerika. Deze talen hebben vaak zeer lange woorden met veel betekenisvolle morfemen (Mithun, 1999:38).

3.1.5 Trillen en kippenvel hebben

Twee acties in de lijst met gevonden *involuntary bodily actions* hebben een opvallend kenmerk in verhouding met de rest van de woorden. Dit zijn de acties trillen en kippenvel hebben.

Alle talen hebben een woord voor de actie trillen. Deze actie kan worden omschreven als snel heen en weer bewegen van (een deel van) het lichaam. De meeste talen gebruiken echter meerdere woorden voor de actie trillen. Soms is dat om de verschillende oorzaken voor trillen aan te geven. Dit was ook al te zien bij de uitwerking over de lexicale distincties naar de oorzaak van de *bodily actions*. Toch zijn er ook om andere redenen in talen verschillende woorden voor de actie trillen. Een overzicht maakt duidelijk welke woorden de verschillende talen voor trillen gebruiken en op welke wijze onderscheid wordt gemaakt in het gebruik van deze woorden.

Nederlands

- (162) Hoe heet jij?" "Ik heet Franciska". **Het meisje beefde.** (CHN)
- (163) **Ik zat te bibberen**, te huilen en te roepen tegelijk. (CHN)
- (164) En mijn vrouw na het gesprek, **trillend van angst** en met grote ogen, zegt ze me dat ze ook weg wil uit dit mooie land. (CHN)

In het Nederlands zijn er drie verschillende woorden voor de actie trillen: beven, bibberen en trillen. Het woord 'trillen' worden gebruikt in het algemeen voor de actie trillen. Het woord 'bibberen' wordt gebruikt als het trillen door de kou veroorzaakt wordt en het woord 'beven' heeft vaak met angst te maken.

Duits

- (165) Die Zuschauer frieren und **bibbern im Münchner Regen** , doch Bruce Springsteen gibt alles , um sie aufzuwärmen. (DWDS Die Zeit, 27.05.2013)
- (166) Sie macht eine Bewegung mit ihrer fleischigen Hand und lacht, **daß ihr fettes Kinn schwabbelt.** (DWDS Goote, Thor [d.i. Werner v. Langsdorff], Die Fahne Hoch!, Berlin: Zeitgeschichte-Verlag 1933, S. 7)
- (167) Hawa spürte , wie er vibrierte. **Vor allem seine Beine zitterten.** Wann passiert ? (DWDS Degenhardt, Franz Josef, Für ewig und drei Tage, Berlin: Aufbau-Verl. 1999, S. 253)

Ook het Duits heeft drie verschillende woorden voor trillen: *bibbern*, *schwabbeln* en *zittern*. In het Duits zien we ongeveer hetzelfde verschijnsel als in het Nederlands. De woorden *schwabbeln* en *zittern* worden gebruikt bij trillen door verschillende oorzaken. Het woord *bibbern* wordt gebruikt als het bibberen door de kou komt.

Engels

- (168) **Anthea's eyelids quivered** and dipped. (BNC C8D 1071)
(169) His face went white and **his hands began to shake**. (BNC GWA 502)
(170) He shook his head in furious disbelief and **Robyn felt herself tremble** as he ran his fingers through his hair in a gesture of fury. (BNC HGT 3524)

Het Engels heeft drie verschillende woorden voor de actie trillen: *quiver*, *shake* en *tremble*. Het woord *tremble* wordt in veel gevallen gebruikt waar trillen verschillende oorzaken heeft: kou, angst, zenuwen of emotie (Cambridge, 2008:1553). Het woord *shake* heeft deze eigenschap ook en kan ook gebruikt worden bij objecten die trillen. Het woord *quiver* wordt vaak gebruikt voor trillen als de oorzaak een emotie is (Cambridge, 2008:1167)

Oneida

- (171) loyaʔtutawé.tha?
'he shakes, he quivers' (Michelson, 2002:805)

Oneida heeft maar één woord voor trillen. Het woordenboek vertaalt het echter met een aantal Engelse woorden voor trillen: *quiver*, *tremble*, *shake* en *shiver* (Michelson, 2002:805). Dit woord omvat blijkbaar alle soorten trillen in deze taal. De reden of manier van het trillen wordt dus niet specifiek aangegeven in deze taal.

Kiliwa

- (172) wit=wit
'shake, quaver' (Mixco, 1985:188)

Kiliwa heeft maar één woord voor trillen dat door het woordenboek wordt vertaald met *shake* en *quaver*. Blijkbaar wordt ook hier het onderscheid in de oorzaak of manier van trillen niet gemaakt en is er één woord die de actie snel heen en weer bewegen van het lichaam of een deel van het lichaam uitdrukt. De vertaling noemt echter maar twee manieren van trillen in het Engels. De andere manieren worden blijkbaar niet uitgedrukt in een taal of bestaan cultureel gezien niet.

Yupik

- (173) unat-ai **qiiv-luteng** iga-ngnaq-uq
hand-ABS.3RGsg.pl shake-APP.3pl write-CAN-IND.3sg
'he is trying to write with his hands shaking' (Miyooka, 2012:1466)

Spaans: carne de gallina ‘kippenvel’

Frans: la chair de poule ‘kippenvlees’

Italiaans: la pelle d'oca ‘ganzenhuid’

Zweeds: gåshud ‘ganzenhuid’

Portugees: a pele de galinha ‘kippenvel’

Deens: gåsehud ‘ganzenhuid’

Noors: gåsehud ‘ganzenhuid’

Tsjechisch: husí kůže ‘ganzenhuid’

Het lijkt erop dat het woord in de Indo-Europese talen heel sterk gerelateerd is aan de actie zelf. De actie kippenvel hebben of krijgen bestaat uit allemaal kleine bultjes op je huid door bijvoorbeeld de kou. Dit ziet eruit als de huid van een kip of een gans.

De andere talen in het sample hebben dit woord niet. Twee talen hebben een woord voor kippenvel, maar dit is geen lexicale eenheid. Het Trio heeft het woord *pinopami* ‘het koud hebben’ (Carlin, 2004:81). Dit is dus geen speciaal woord voor de actie kippenvel. Het Wolof kent een uitdrukking voor kippenvel: *sama jeram mingi dau* ‘mijn lichaam is aan het rennen’ (eigen data). De andere talen in het sample kennen dus geen woorden voor kippenvel hebben.

Gekeken naar de oorzaak is het opvallend dat in het Wolof het woord alleen maar voor negatieve ervaringen gebruikt kan worden (eigen data, Adama). Het kan alleen gebruikt worden als de oorzaak kou is of een naar geluid. Het Trio lijkt deze betekenis ook te hebben, aangezien het woord kippenvel letterlijk de betekenis ‘koud hebben’ heeft. De Europese talen hebben dit echter niet. Hier kan kippenvel ook komen door een positieve ervaring. Men krijgt kippenvel van iets heel moois, bijvoorbeeld muziek.

Het lijkt zo dat de actie kippenvel hebben zeer sterke culturele connotaties heeft. De lexicalisatie van het woord lijkt dat al aan te tonen en ook de verschijnselen die als oorzaak worden gezien lijken heel anders te zijn in Europa als in andere delen van de wereld.

3.2 Syntactische vergelijking

Ook de grammaticale constructies die de verschillende talen in het sample gebruiken kunnen met elkaar vergeleken worden. Deze constructies zijn niet in alle talen hetzelfde, maar toch zijn er soms

verrassende overeenkomsten te vinden. Ook kan er aan de hand van deze constructies worden gekeken of de persoon controle heeft over de actie of niet.

3.2.1 Persoon X_v en controle

Het eerste dat opvalt gekeken naar de constructie van de *involuntary bodily actions* in de talen van het sample is dat de constructie Persoon X_v (of: Persoon-X_v) in alle talen van het sample voorkomt. Het gaat hier om de constructie van het subject dat de persoon uitdrukt die de handeling ondergaat. Dit subject kan worden uitgedrukt door een affix, persoonlijk voornaamwoord of specifiek genoemd subject. Daarachter volgt het werkwoord dat de actie uitdrukt. Daarbij valt op te merken dat in het Yupik de persoon achter het werkwoord komt. De constructie is echter hetzelfde.

Zoals gezegd komt deze constructie in alle talen voor, gekeken naar de data in de tabellen. Een aantal voorbeelden van deze constructie in verschillende talen van het sample:

Duits

(182) Sie atmet tief und gleichmäßig. (DWDS Die Zeit, 05.08.2014)

Wolof

(183) mangi isli
1SG niezen
'ik nies' (WOL_S2A_GJvM:26)

Yupik

(184) quzy-siyaay + tuy
cough-too.much-IND.3sg
he is coughing too much (Miyaoaka, 2012:232)

Verder valt op, gekeken naar de tabellen, dat deze constructie de meest voorkomende constructie in het sample is. De meeste acties in de meeste talen worden doormiddel van deze constructie uitgedrukt.

Deze constructie lijkt syntactisch gezien te suggereren dat de persoon die de actie uitvoert of ondergaat controle heeft over de actie. De persoon is immers het subject van de actie. Toch is het te betwijfelen of de persoon als subject echt een *agens* is. In de meeste gevallen lijkt het subject meer een *experiencer*, aangezien semantisch gezien de persoon geen controle heeft over de actie. De acties zijn namelijk gebeurtenissen die de persoon overkomen en die hij niet kan tegenhouden of opwekken. Een aantal voorbeelden illustreert deze opmerking.

met de semantische kant. Het is daarom waarschijnlijk dat het subject hier *experiencer* is en geen agens.

3.2.2 Lichaamsdeel X_v

Naast de constructie Persoon X_v , wordt ook de constructie Lichaamsdeel X_v in verschillende gevallen door verschillende talen gebruikt. Bij deze constructie lijkt het alsof de persoon zowel semantisch als syntactisch minder controle heeft over de actie als bij de constructie Persoon X_v . Het is namelijk zo dat hier een lichaamsdeel het subject is van de zin en niet de persoon zelf. Hiermee lijkt het zo te zijn dat de persoon minder controle heeft, aangezien hij niet het subject is.

Deze constructie, waarbij het lichaamsdeel het subject is en daarna een werkwoord volgt die de actie uitdrukt, komt voor in het Duits, Nederlands, Engels, Wolof en Yupik. Dit is te zien in de tabel en in het korte overzicht hieronder.

<i>Duits</i>	<i>bluten</i> ‘bloeden’, <i>jucken</i> ‘jeuken’, <i>zittern</i> ‘trillen’ en <i>schwabbeln</i> ‘trillen’
<i>Engels</i>	<i>bleed</i> ‘bloeden’, <i>itch</i> ‘jeuken’, <i>tremble</i> ‘trillen’, <i>quiver</i> ‘trillen’, <i>shake</i> ‘trillen’
<i>Nederlands</i>	bloeden, jeuken, bibberen, beven, trillen
<i>Wolof</i>	<i>nacə</i> ‘bloeden’, <i>lɔx</i> ‘trillen’
<i>Yupik</i>	<i>qiive-</i> ‘trillen’

Opvallend is dat het allemaal dezelfde acties zijn die door deze constructie worden uitgedrukt. De actie trillen komt in al deze talen voor. Een aantal voorbeelden zijn de volgende. Als eerste komt deze constructie vaak voor in combinatie met het werkwoord voor de actie trillen.

Duits

- (191) ... setzte er sich zwischendurch hin , um auszuspannen , **die Hände und der rechte Fuß zitterten**. (DWDS Degenhardt, Franz Josef, Für ewig und drei Tage, Berlin: Aufbau-Verl. 1999, S. 264)

Engels

- (192) You felt the glide of my cheek on your thighs and belly and buttocks, and the close brushing of my moustache and my soft thick hair, and **your knees began to quiver**. (BNC BNP 118)

Het is dus opnieuw opvallend dat bepaalde acties in verschillende talen door deze constructie uit worden gedrukt. Opvallend is ook dat het vaak om dezelfde woorden gaat. Zo doen alle talen die deze constructie gebruiken, dat bij de acties hikken en jeuken. Wellicht is dit in het geval van Wolof, zoals al eerder gezegd, een invloed uit het Frans en zou het misschien een kwestie zijn die in de Indo-Europese taalfamilie speelt. De woorden voor de acties hikken en jeuken komen immers van dezelfde stammen (Philippa et al., 2009). De actie kippenvel hebben wordt in alle Europese talen van het sample ook door een naamwoord uitgedrukt in de constructie Persoon V X_n . Dit is waarschijnlijk het geval omdat het woord omschrijft hoe de gevolgen van de actie eruit zien: de huid van iemand lijkt dan op een kippen- of ganzenhuid. Wellicht wordt daarom een nomen gebruikt, om te omschrijven hoe de huid van iemand eruit ziet die de actie kippenvel hebben ondergaat. In de gevallen van jeuken en hikken is het niet duidelijk waarom juist voor deze acties een nomen wordt gebruikt.

3.2.4 Verschillende constructies voor jeuken

Gekeken naar de constructies voor bepaalde acties, valt op dat bepaalde acties door meerdere constructies kunnen worden uitgedrukt. In de meeste talen in het sample komt dat een aantal keer voor. In de Europese talen is er een actie die een opvallend groot aantal en heel verschillende constructies gebruikt. Dat is de actie jeuken. Een overzicht laat zien welke constructies de talen allemaal kunnen gebruiken voor jeuken.

<i>taal</i>	<i>woorden</i>	<i>constructies</i>
<i>Duits</i>	jucken	Lichaamsdeel X_v
		Lichaam X_v
		Leeg subject X_v
		der Juckreiz haben
<i>Engels</i>	itch	Lichaamsdeel X_v
		Lichaam X_v
		Leeg subject X_v
		to have an itch
<i>Nederlands</i>	jeuken	Lichaamsdeel X_v
		Lichaam X_v

	Leeg subject X_v
jeuk hebben	Persoon V X_n

Opvallend is dat de talen alle drie vier verschillende constructies gebruiken voor jeuken. De woorden voor jeuken komen allemaal van dezelfde stam in het Proto-Indo-Europees (Philippa et al., 2009)

Daarnaast is te zien in de tabel dat ook het Wolof ook veel verschillende constructies gebruikt voor de actie jeuken.

<i>Wolof</i>	xasan	Persoon X_v
		Lichaamsdeel X_v
		Lichaam X_v
		Persoon V X_n

Als laatste heeft Oneida twee verschillende constructies voor jeuken. Dat is opvallend, aangezien alle andere acties in de taal alleen worden uitgedrukt door de constructie Persoon X_v .

<i>Oneida</i>	-lukwaʔt-	Persoon- X_v
	-N-luhkwani /	Persoon-N- X_v
	-N-luhkwΛ	

Waarom de actie jeuken zoveel verschillende constructies gebruikt in deze talen is niet geheel duidelijk. Mogelijk heeft het te maken met de semantische betekenis van het woord. De actie kan namelijk voorkomen op allerlei delen van het lichaam. Het is namelijk een actie die met de huid te maken heeft en de huid is over het gehele lichaam verspreid.

4. Conclusie

Dit onderzoek naar *involuntary bodily actions* is gebaseerd op de vier vragen in de inleiding genoemd. Deze vragen zijn in de resultaten en de vergelijking aan de orde gekomen. Als eerste is van elke taal een overzicht te vinden van de verschillende *bodily actions* en hoe deze gelexicaliseerd worden in de tabellen in de appendix. De meeste talen gebruiken vrijwel alleen maar werkwoorden om de acties uit te drukken. Ook is opvallend dat sommige talen veel meer acties kunnen uitdrukken dan andere talen. Er zijn ook veel woorden voor *involuntary bodily actions* in het sample te vinden die geen lexicale eenheid vormen. Als laatste valt nog op te merken dat een aantal woorden klanknabootsend zijn en dat het Trio een groot aantal ideofonen heeft.

Vervolgens gebruiken de talen van het sample in de meeste gevallen de constructie Persoon X_v als constructie om de acties uit te drukken. Deze constructie lijkt te suggereren dat de persoon enigszins controle heeft over de actie, aangezien hij in deze constructie het subject is. Dat is in enkele gevallen ook zo. Toch kan er ook gezegd worden dat de persoon geen agens, maar *experiencer* is. Semantisch gezien heeft de persoon in de meeste gevallen geen controle over de acties aangezien het acties zijn die de persoon overkomen. Het is dus mogelijk te zien dat er controle is op syntactisch niveau, maar op semantisch niveau is er in de meeste gevallen geen controle. Naast deze constructie gebruiken een aantal talen ook de constructies Lichaam X_v en Lichaamsdeel X_v . Daar lijkt de persoon veel minder controle te hebben over de actie. Het lichaam of het lichaamsdeel is hier subject. Opvallend is wel dat, hoewel de acties semantisch vrijwel allemaal geen controle van de persoon kunnen hebben, deze constructie veel minder voorkomt dan de constructie Persoon X_v , die syntactisch gezien veel meer controle van het subject aantoont. Daarnaast is in enkele talen nog de constructie Persoon $V X_n$ waarbij de *bodily action* door een nomen wordt uitgedrukt. Hier lijken ook verschillende mate van controle te zijn. Bij de nomina voor *involuntary bodily actions* die als werkwoorden ‘hebben’ vereisen, lijkt er minder controle te zijn, dan bij de nomina die bijvoorbeeld als werkwoord ‘geven’ vereisen.

Als laatste valt te concluderen dat er in de meeste talen niet een sterke correlatie is tussen de constructies die worden gebruikt en de lexicale betekenis. Wel is opvallend dat de constructie Persoon $V X_n$ vaak voorkomt bij de acties jeuken en hikken. Dit kan echter ook een kenmerk zijn van de Indo-Europese talen, want bij die talen en het Wolof komt dit voor. Bij het Wolof in combinatie met een Frans leenwoord. Ook de constructie Lichaamsdeel X_v komt voornamelijk voor bij een aantal acties: jeuken, trillen en bloeden. Wellicht is dit vanwege het voorkomen van de actie over het gehele lichaam. Andere acties kunnen dat vaak niet. Niezen kan alleen met je neus. Deze acties, jeuken, trillen en bloeden, kunnen over het gehele lichaam plaatsvinden. Vandaar dat er misschien vaker wordt uitgedrukt welk lichaamsdeel wordt beïnvloed door de actie.

Zoals al in de inleiding genoemd is dit onderzoek zeer beperkt. Allereerst is er maar een beperkt sample en beperkte data. Verder zijn er veel meer acties die kunnen worden onderzocht. Er zijn veel

dingen die nog vragen zijn. Allereerst zou er een veel breder sample aan talen kunnen worden onderzocht en zo kunnen de conclusies getrokken uit dit onderzoek beter worden ondersteund of worden uitgebreid en verbeterd. Verder kan er ook meer onderzoek worden gedaan door informanten en meer corpora te gebruiken. Dan zouden de verschillende lexicale uitdrukkingen van acties in de talen veel preciezer kunnen worden omschreven. Ook de constructies zouden zo meer helder worden en beter kunnen worden beschreven. Ook zou dan meer kunnen worden gekeken naar een relatie tussen taal en cultuur. Heeft een cultuur invloed op de lexicale uitdrukking en de constructies van acties in een taal? Wellicht is het ook interessant te kijken naar *bodily actions* die wel gecontroleerd kunnen worden uitgevoerd om aan de hand daarvan duidelijker te bepalen wanneer een persoon controle heeft over de actie, zowel in syntactisch als semantisch opzicht.

5. Bibliografie

- Abbott, Clifford. 2000. *Oneida*. Munich: Lincom Europa.
- Beerden, Ton. (2015). *Van Dale Middelgroot woordenboek Nederlands-Frans*. Utrecht: VBK Media
- Behrens Leila and Sasse, Hans-Jürgen. (1997). Lexical Typology: a programmatic sketch. *Arbeitspapier 30 (NF)*. Köln: Institut für Sprachwissenschaft Universität zu Köln.
- Bloomfield, Leonard. (1933/1984). *Language*. New York: Holt.
- Camara, Sana. (2006). *Wolof Lexicon and Grammar*. Madison, WI: NALRC Press
- Cambridge. (2008). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary 3th revised edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carlin, Eithne B. (2004). *A Grammar of Trio, a Cariban Language of Suriname*. Frankfurt am Main, New York, etc.: Peter Lang
- Chappell, Hilary (1996). *The grammar of inalienability: A Typological Perspective on Body Part Terms and the Part-Whole Relation*. Berlijn: Walter de Gruyter.
- Cissé, Mamadou. (1998). *Dictionnaire Français-Wolof*. Paris: Langues & Mondes/ L'Asiathèque
- Doke, Clement M. (1935). *Bantu Linguistic terminology*. London: Longmans, Green.
- Gudde, H. W. J. (2006). *Prisma Woordenboek Nederlands-Frans*. Utrecht: Het Spectrum
- Haspelmath, Martin. (2003). The geometry of grammatical meaning: semantic maps and cross-linguistic comparison. In: Michael Tomasello (ed.): *The new psychology of language, Vol. 2*, 211-242. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Henderson, Eugenie J.A. (1997). *Bwe Karen dictionary. With texts and English-Karen wordlist*. London: School of Oriental and African Studies, University of London.
- Jacobson, Steven A. (2012). *Yup'ik Eskimo Dictionary*. Fairbanks, AK: Alaska Native Language Center, University of Alaska Fairbanks
- Kilian-Hatz, Christa. (2006). Ideophones. In Brown, K. *Encyclopedia of Language and Linguistics, 14-Volume Set*, pp.508-512. Elsevier: Kidlington.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. (2012). New directions in lexical typology. *Linguistics*, 2012, Vol.50 (3), 373-394.

- Koptjevskaja-Tamm, Maria, Rakhilina, Ekaterina V. (2006). "Some like it hot?": On the semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish. *Sprachtypol. Univ. Forsch. (STUF)* 59 (2006) 3, 253–269
- Koptjevskaja-Tamm, M., Vanhove, Martine. & Koch, Peter. (2007). Typological approaches to lexical semantics. *Linguistic Typology* 11: 159-185.
- Kraska-Szlenk, Iwona. (2014). Semantic extensions of body part terms: common patterns and their interpretation. *Language Sciences*, Volume 44, July 2014, pp 15–39.
- Lehmann, Christian. (1990). Towards lexical typology. In William Croft, Keith Denning, & Suzanne Kemmer (eds.), *Studies in Typology and Diachrony: Papers Presented to Joseph H. Greenberg on his 75th Birthday*, 161–185. Amsterdam: Benjamins.
- Lehrer, Adrienne. (1992). A theory of vocabulary structure: Retrospectives and prospectives. In Manfred Pütz (ed.), *Thirty Years of Linguistic Evolution: Studies in Honour of René Dirven on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, 243–256. Amsterdam: Benjamins.
- Lewis, M. Paul, Simons, Gary F. and Fennig, Charles D. (eds.). (2015). *Ethnologue: Languages of the World, Eighteenth edition*. Dallas, Texas: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com>.
- Meira, Sergio. (1999). *A grammar of Tiriyo*. Houston, Texas: Rice University (thesis)
- Michaelis, Susanne.M. et al. (2013). *The Atlas & Survey of Pidgin & Creole Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Michelson, Karin, and Mercy Doxtator. (2002). *Oneida-English, English-Oneida Dictionary*. Toronto: University of Toronto Press
- Michelson, Karin. (1981). *Three stories in Oneida*. Ottawa: National Museums of Canada.
- Mithun, Marianne. (1999). *The native languages of Northern America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mixco, Mauricio J. (1965). *Kiliwa grammar. Dissertation*, University of California at Berkeley.
- Mixco, Mauricio J. (1985). *Kiliwa dictionary*. Salt Lake City: University of Utah.
- Mixco, Mauricio J. (2000). *Kiliwa*. Munich: Lincom Europa.
- Miyaoka, Osahito. (2012). *A grammar of Central Alaskan Yupik (CAY)*. Berlijn: De Gruyter Mouton.

Munro, Pamela. en Gaye, Dieynaba. (1991). *Ay Baati Wolof. A Wolof Dictionary*. Los Angeles: UCLA Occasional Papers in Linguistics, University of California.

Philippa, Marlies, Debrabandere, Frans., Quak, Arend, Schoonheim, Tanneke & Van Der Sijs, Nicoline. (2003-2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. AUP: Amsterdam.

Urban, Matthias. (2012). *Analyzability and semantic associations in referring expressions: a study in comparative lexicology*. Leiden: Universiteit Leiden.

Velupillai, Viveka (2012). *An introduction to Linguistic Typology*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Voeltz, Erhard F.K., Kilian-Hatz, Christa. (2001). *Ideophones*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wierzbicka, Anna (1988). *The semantics of Grammar*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Appendix: Overzicht lexicale en grammaticale uitdrukking *involuntary bodily actions* in de talen van het sample

Bwe Karen

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
a θəkhe	gapen	ja	adverbiale uitdrukking	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
bò	voelen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	voelen met handen
dədə	trillen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	meer als rillen
gəbi	trillen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
gəme	trillen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	betekent meer bibberen
gra	jeuken	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	jeuk door ringworm
ha	huilen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
klɪ	verstuiiken	nee	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	betekent letterlijk 'ontwrichten'
phaʃi	knippen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
ʃwe	niezen	ja	werkwoord	ja?	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
ʃɔmi	slapen	nee	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	ʃɔ is gebonden morfeem voor rusten
ʃɔmi θɛ	snurken	nee	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	ʃɔ is gebonden morfeem voor rusten, ʃɔmi 'slapen' + θɛ
ʃɔne	horen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
θa	jeuken	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
θa	voelen	nee	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	betekent letterlijk wensen of willen

θɛ	ademen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
θɛ-la	uitademen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	ademen + suffix
θɛ-tha	inademen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	ademen + suffix
θəkhu	hoesten	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	
wà dī	knippen	ja	werkwoord	nee	(Persoon)-X _v -(Persoon)	

Duits

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
atmen	ademen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
ausatmen	uitademen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
bibbern	bibberen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
blinzeln	knippen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
bluten	bloeden	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
					Lichaamsdeel X _v	
den Schluckauf	de hik hebben	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	met werkwoord <i>haben</i> of <i>bekommen</i>
einatmen	inademen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
erröten	blozen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
fühlen	voelen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	ook innerlijk waarnemen
gähnen	gapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
Gänsehaut	kippenvel hebben	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	met werkwoord <i>haben</i> of <i>bekommen</i>
glucksen	hikken	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	ook lachen en schateren
glühen	blozen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	letterlijk gloeien
hecheln	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
heulen	huilen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	geluid van huilen
hören	horen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
husten	hoesten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	

jucken	jeuken	ja	werkwoord	nee	Lichaamsdeel X _v	
					Leeg subject X _v	
Juckreiz	jeuken	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	
keuchen	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
niesen	niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	
ohnmächtig werden	flauw vallen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	bewusteloos raken
schnarchen	snurken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
schnaufen	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
schwabbeln	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	kloppend gevoel
					Lichaamsdeel X _v	
schwitzen	zweeten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
slafen	slapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
verstauchen	verstuiken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	niet alleen enkel
weinen	huilen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
wimmern	huilen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
zittern	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	echt trillen

Engels

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
bleed	bloeden	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	
blush	blozen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
breath	ademen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
cough	hoesten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
give a cough	hoest	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	
cry	huilen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	ook schreeuwen
feel	voelen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
have goosepimples	kippenvel hebben	ja	nomen	nee?	Persoon V X _n	
hear	horen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
hiccough	hikken	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	
	hik hebben	ja	nomen	ja	Persoon V X _n	
hiccup	hikken	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	
	hik hebben	ja	nomen	ja	Persoon V X _n	
itch	jeuken	ja	werkwoord	nee	Leeg subject X _v Lichaamsdeel X _v	
	jeuk hebben	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	
pant	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	

quiver	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	
shake	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	
sleep	slapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
sneeze	niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	
snore	snurken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
sprain	verstuiiken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Object	niet alleen enkels
sweat	zweeten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
tremble	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	
weep	huilen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	huilen met tranen
yawn	gapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
give a yawn	gapen	ja	nomen	nee	Persoon V X _n	

Kiliwa

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
ha?=phaap	gapen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
kwii	horen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
m-x+mi?-(y)	zweten	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
p+iq	hikken	ja?	werkwoord	nee	Persoon-X _v	-iq ook bij hijgen
pi=siw ?ii	flauw vallen	nee	werkwoord	nee	Persoon-X _v	betekent ook instorten en moe zijn
s+iq	hijgen	ja?	werkwoord	nee	Persoon-X _v	-iq ook bij hikken
smaa	slapen	nee	werkwoord	nee	Persoon-X _v	slapen en dromen tegelijk
smxiil	snurken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
s?iir	jeuken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
wii	huilen	ja	werkwoord	ja?	Persoon-X _v	
wit=wit	trillen	ja	werkwoord	ja?	Persoon-X _v	
x?aasuk	niezen	ja	werkwoord	ja?	Persoon-X _v	
x?uxu	hoesten	ja	werkwoord	ja?	Persoon-X _v	
yaay caa-w	ademen	nee	werkwoord	nee	Persoon-X _v	letterlijk: yaay 'hart, ziel, middel' en caa-w 'opzij bewegen'

Nederlands

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
ademen	to breath	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
beven	to shiver	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v Lichaam X _v	v.n. van angst
bibberen	to shiver	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v Lichaam X _v	v.n. van kou
bloeden	to bleed	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	
blozen	to blush	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
flauw vallen	to faint	ja	werkwoord+adjectief	nee	Persoon X _v	
gapen	to yawn	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
hijgen	to pant	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
hik hebben	to have hiccups	ja	nomen	ja	Persoon V X _n	
hikken	to hiccup	nee	werkwoord	ja	Persoon X _v	
hoesten	to cough	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
horen	to hear	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Object	
huilen	to weep	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	

jeuk hebben	to itch	ja	nomen	nee	Persoon V X_n
jeuken	to itch	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v Lichaamsdeel X_v Lichaam X_v Leeg subject X_v
kleur krijgen	to blush	nee	nomen	nee	Persoon V X_n
kippenvel hebben	to have goosepimples	ja	nomen	nee	Persoon V X_n
knipperen	to blink	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v
niezen	to sneeze	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v
slapen	to sleep	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v
snurken	to snore	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v
trillen	to tremble	nee	werkwoord	nee	Persoon X_v Lichaamsdeel X_v Lichaam X_v
verstuiken	to sprain	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v lichaamsdeel v.n. enkels
voelen	to feel	nee	werkwoord	nee	Persoon X_v Object
zweten	to sweat	ja	werkwoord	nee	Persoon X_v

Oneida

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
.ahtuni- / .ahtu?s-	flauw vallen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-ahsa?k-	hoesten	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
.ashatho-	huilen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-atahuhsanela? / .atahuhsanel-	verkeerd horen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	bestaat uit 'horen' en suffix 'fout'
-athut(e)-	horen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-athute?tsihΛ-	onverwacht horen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	bestaat uit 'horen' en suffix 'onverwacht'
.ate?tukhwal-	zweeten	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
.atkahkwilo?ok-	knippen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
.atskala?waht-	gapen	ja?	werkwoord	nee	Persoon-X _v	afgeleid van werkwoord 'mond openen'
-atuly-	ademen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-hnyo?skalu-	hikken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-ita?- / -ita?w-	slapen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
.i?tsyuhkw-	niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon-X _v	
.i?tsyuhkwanyu-	onophoudelijk niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon-X _v	niezen plus dualic – nyu
-luhkwani-	jeukend voelen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-lukwa?t-	jeuken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	

-N-luhkwani-/	jeuk hebben ergens	ja	werkwoord	nee	Persoon-N-X _v	
-N-luhkwΛ /	aan het lichaam					
-olishΛ-	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-uhkal- / -uhkalel-	snurken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
-uhkaleʔni-	luid snurken	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	
ukoht- + nikwΛhtal-	blozen	nee	werkwoord	nee	Persoon-X _v	letterlijk 'doordringen' + 'rood'
-yaʔtutaweʔt-	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon-X _v	

Trio

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Ideofoon</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
aamita	blozen	nee	werkwoord	nee	persoon-X _v	betekent ook rijpen
asino kato	niezen	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	
ëëni	slapen	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	
ëësena	huilen	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	
entapo	gapen	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	
epahka	verstuiken	nee	werkwoord	nee	persoon-X _v	letterlijk 'breken'
eramuhata	zweeten	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	
eta	horen	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	
ewata	trillen	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	bij koorts
kapi kato	knippen	nee	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	woord voor ooglid
kësë kato	hikken	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	
kirikiri	trillen	nee	werkwoord	nee	persoon-X _v	reduplicatie, komt van stotteren
kokekoke kato	hijgen	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	soms ook pokepoke kato
kororo kato	snurken	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	
pinopami	kippenvel hebben	ja	werkwoord	nee	persoon-X _v	eigenlijk koud hebben
pinupinu kato	knippen	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	
poke kato	ademen	ja	ideofoon	ja	X _{ideofoon} V _{zeggen}	
tëtëpami	trillen	ja	werkwoord	ja	persoon-X _v	

tonton kato

hoesten

ja

ideofoon

ja

X_{ideofoon} V_{zeggen}

Wolof

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
bɔ:ri	bloedneus hebben	ja	werkwoord?	nee	Persoon X _v	
bɛbɛli	gapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
dau	kippenvel hebben	nee	werkwoord	nee	Gehele lichaam X _v	letterlijk: rennen
fɔxɔj	verstuiken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	niet alleen van enkels
hɪkət	hikken	ja	werkwoord / nomen	ja	Persoon X _v Persoon V X _n	Frans leenwoord
isli	niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	dialectvariant
ɟɔj	huilen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
jək	voelen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	ook aanvoelen
jut	kwijlen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	gebeurtenis
juxɛl	hikken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
lal	voelen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
lamb	voelen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	aanraken
lɔx	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v Lichaamsdeel X _v	trillen van gehele lichaam
nacə	bloeden	ja	werkwoord	nee	Lichaamsdeel X _v Gehele lichaam X _v	

					Persoon V X _n	
ɲaɣ	zweten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
					Gehele lichaam X _v	
nɔʝi	ademen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
nelaw	slapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
raf	trillen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	trillen van deel van lichaam specifiek van gewrichten
rəx	verstuiiken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
saqat	hoesten	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
təd	slapen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
tisoli	niezen	ja	werkwoord	ja	Persoon X _v	
xaran	snurken	ja	werkwoord	ja?	Persoon X _v	
xasan	jeuken	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
					Lichaamsdeel X _v	
					Lichaam X _v	
		ja	nomen	nee	Persoon V X _n	
xɛf	knippen	nee	werkwoord	nee	Persoon X _v	betekent ook wimper
xəm	flauw vallen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	
xixət	hijgen	ja	werkwoord	nee	Persoon X _v	

Yupik

<i>Bodily action</i>	<i>Betekenis</i>	<i>Lexicale eenheid</i>	<i>Lexicale categorie</i>	<i>Klanknab.</i>	<i>Constructie</i>	<i>Opmerking</i>
aitaur-	gapen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
anernerir-	sterven	nee	werkwoord	nee	X _v -Persoon	letterlijk: stoppen met ademen letterlijk: kort van adem zijn
anernerite-	hijgen	nee	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
anerteqe-	ademen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
aqessnegaapaq-	luid niezen	ja	werkwoord	ja	X _v -Persoon	
aqeste-	niezen	ja	werkwoord	ja	X _v -Persoon	
elpegnaur-	voelen/proeven	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
elpeke-	voelen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
kavinge-	blozen	nee?	werkwoord	nee	X _v -Persoon	letterlijk: rood zijn/worden
kiirmiur-	zweeten	nee	werkwoord	nee	X _v -Persoon	letterlijk: warm zijn
kiiryuq-	zweeten	nee	werkwoord	nee	X _v -Persoon	letterlijk: warm zijn
niicuite-	niet-horen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	ook: doof zijn
niite-	horen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
qavar-	slapen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
qeya-	huilen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	weinig voorkomende variant
qia-	huilen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon	
qiive-	trillen	ja	werkwoord	nee	Lichaamsdeel X _v X _v -Persoon	

quyer-	hoesten	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon
tuteg-	naast slapen	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon
ungiliqe-	jeuken	ja	werkwoord	nee	X _v -Persoon